

EEN-EN-VEERTIGSTE HOOFDSTUK

STEENSTRATE

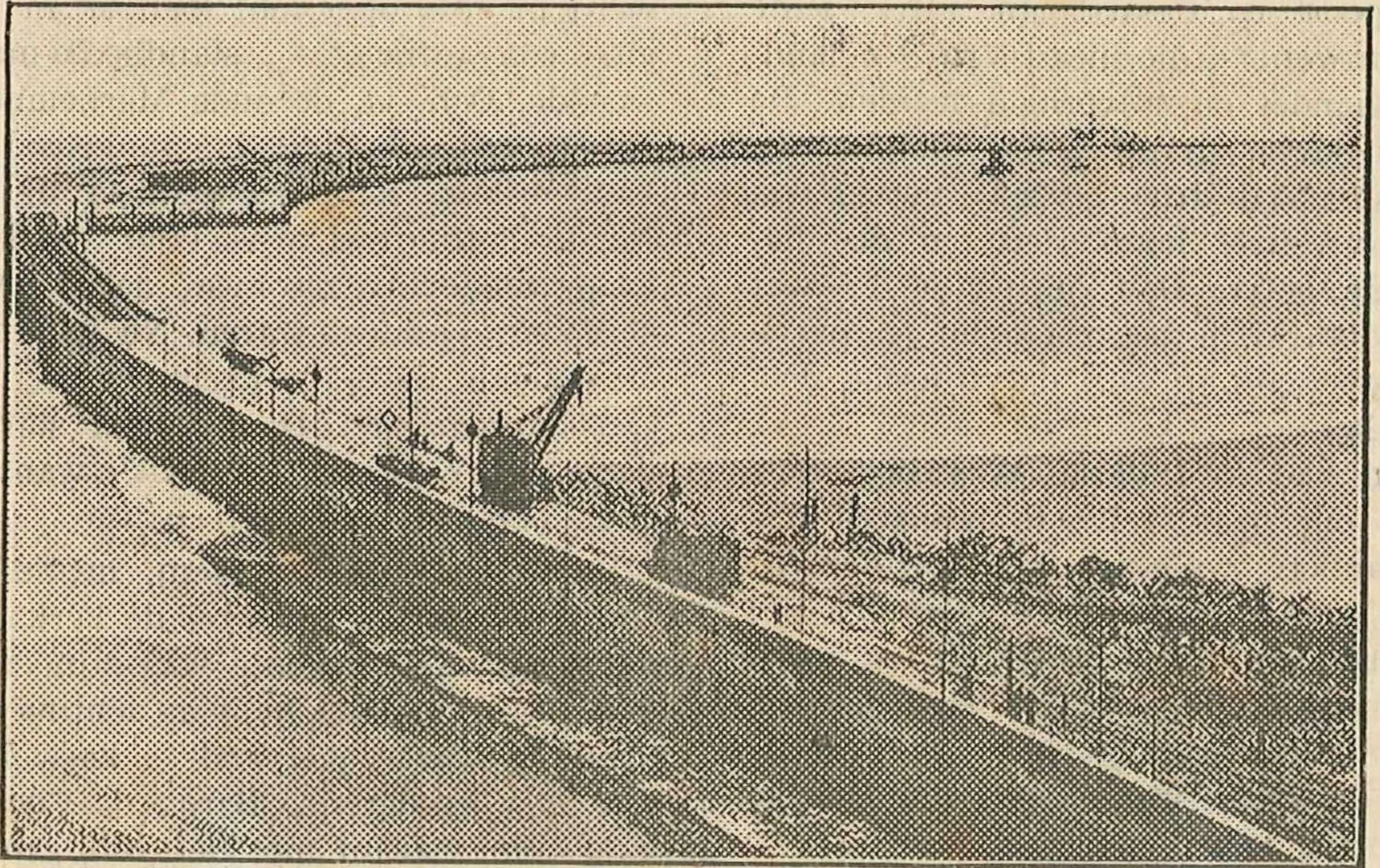
Raoul Magelein bevond zich nu te Loo. Na de onderwaterzetting van het IJzergebied zou de vijand wellicht trachten tusschen Dixsmuiden en Ieper suksessen te behalen. De IJzer boog zich daar af, maar het front liep voort langs het kanaal Fort Knokke, Ieper, langs Drie Grachten, Steenstrate, Sas, Boesinge. Of Boesinge zelf lag reeds achter de geallieerde linie, want het front maakte over Langemark, Poelkapelle, Zonnebeker een vooruitspringend punt voor 't oude Ieper.

Loo was achter dezen sektor een voorname plaats, en lag dan ook vol troepen. Het had in 't verleden steeds een

zoo vermaard geworden gehucht Steenstrate.

In de 10e, 11e en 12e eeuw was Loo een der voornaamste steden van het graafschap. In de 11e eeuw stichtte men er een beroemde abdij, wier abten sedert 1621 den mijter droegen. Met de Fransche revolutie verdween deze instelling en thans ziet men er slechts meer een hoeve met een duiventoren van, gebouwd in 1710.

Wij denken er hier niet aan ook maar een opsomming te geven van alle wapenfeiten voor en om Loo bedreven, want ze zijn vele, toen beurtelings Engelschen, Franschen, Geuzen, Span-

De havenmuur te Brugge

strategische rol vervulden en droeg nog de sporen van zijn edele afkomst, zooals we reeds hoorden. Julius Cesar zou er al een kamp bezeten hebben. In zijn wapen voert Loo den arend, een herinnering aan den tijd der Romeinen, maar de Leeuw van Vlaanderen, staat er boven. Vier militaire wegen, breede heibanen kwamen er samen, een naar Poperinge, een naar Estaires, de derde naar Portus-Idæus, het huidige Kalles, en de vierde naar Gent. De traditie is taai en nog altijd heet de derde weg de Romanestrategie, terwijl de vierde zijn naam schonk aan het in dezen oorlog

jaarden, Hollanders, Oostenrijkers voor de wallen streden, en de stede brandschatten en plunderden.

Willem van Loo, graaf van Loo en Kent (Engeland), burggraaf van Ieperen (1), die ook naar de gravenkroon van Vlaanderen dong, is een der roerigste figuren uit de geschiedenis van ons gewest, en zelfs van Engeland, waar het overblijfsel van zijn kasteel te Rye nog Ypres Castle wordt genoemd. Aan het einde van zijn bewogen leven, keerde hij op zijn slot te

(1) Titel nu aan maarschalk Frensch verleend.

Loo terug en stierf daar in 1162. Hij werd in de St-Pieterskerk begraven. In 1770 opende men zijn graf. «Te oordeelen naar zijn gebeente, moet hij van zoo'n groote gestalte geweest zijn, als men in onzen tijd niet meer ziet», schreef een ooggetuige.

Maar nog kreeg de krijgsman geen rust. In 1915 vernielde een Duitsche granaat een deel van het hoofdaltaar en bracht een kist te voorschijn, waarop men las: «Gebeente van Graaf Willem van Loo».

Loo was thans een bescheiden plaats geworden, fier nog op zijn stadswezen, zijn sierlijke kerk met zwierigen toren, zijn stadhuis, al was het tegelijk herberg, zijn helfortje, zijn abdijtoren, Westpoort en Cesar-boom. Het telde 2000 inwoners, die meest van den landbouwhandel en nijverheid leefden. De wekelijksche markt — 's Donderdags — werd vrij druk bezocht, vooral ook door vreemde kooplieden om de beroemde boter. Dan heerschte er wat levendigheid in het plaatsje, dat overigens zeer stil in zijn dagelijksche doening lag.

Men had in 1842 de Westpoort hersteld, om haar 't lot te besparen der drie andere, welke op het eind der 16e eeuw reeds afgebroken waren. Het stadhuis dagteekent van 1565, en werd gebouwd onder leiding van meester Josse Stassens, en in 1906 gerestaureerd door de architecten Naert van Brugge en Vinck van Veurne.

De kerk, aan St-Pieter gewijd, in de 13e tot de 15e eeuw gebouwd, en in 1912 voor 200,000 frank hersteld, met een toren van 76 meter hoogte, was 63 meter lang, 29 meter breed, bezat drie hoge beuken, prachtige ramen en tal van kunstwerken. De zwaar koperen staf van de abten der voormalige abdij werd in 1838 naar het seminarie te Brugge gestuurd.

Zoo lag Loo daar als een stil maar merkwaardig stedeke, geheel behorend bij ons oud Keerlenland, het gewest der Blauwvoeten, die de vrijheid zoo in eere hielden.

Beschouwen we thans even de strook er voor, waar we nu de krijgsbedrijven moeten beschrijven en met name den slag van Steenstrate, waarbij voor de eerste maal het gas werd gebruikt.

Ten Oosten van het kanaal zien we Merkem, een naam, welke zeer bekend is geworden. Het dorp ligt bij het Martje, ook wel de Sint-Jansbeke genoemd, ofschoon deze er eigenlijk in uitloopt, en vroeger wellicht het Markje, waarvan Merkem afkomstig zou zijn. De nu verdwenen kerk had een vierkanten, Gothischen toren, uit 1567.

Waar men zoo weinig wist van de volkshelden als een Zannekin, een Artevelde, zoo weinig van de eigen geschiedenis, hier in de streek in talrijke monumenten als gebeiteld, deed het vreemd aan op het plein een standbeeld te zien voor zekeren Sidronius Hoschhius, een Merkemnaar in 1596 geboren, en die in 't Latijn dichtte. Het werd in 1844 opgericht toen er in België een officieele standbeeld-manie woedde. Och, ja, de oude Merkemnaars waren vrij dichtertlijk aangelegd; ze hadden hun rethorica «Maria in den Noode». Die tijd was lang voorbij... In de omgeving zei men, dat de Merkemnaars vechters waren. Nu men nam er bekende messentrekters. In den tijd van burgemeester De Coninck stonden deze onder streng toezicht, want de oude baron speelde zelf politie.

De Coninck de Merckem, heette hij, en zijn kasteel verrees bij de kerk. Bijna gansch de gemeente was zijn eigendom; zijn pachters hadden achting voor hem. Er waren wel andere kasteelheeren in Vlaanderen... Baron de Coninck ging gemeenzaam met het volk om. In den Senaat, waarvan hij lid was, verdedigde hij de Vlaamsche rechten.

Wij zeiden dat de baron zelf politie speelde. Als het in sommige herbergen te roerig toeging, stapte hij er heen. «De baron!» klonk het verschrikt... En geen enkele vechter bleef dan binnen; wie niet meer door de achterdeur vluchten of zich onder den toog of een tafel verbergen kon, week door een raam en zelfs door het zoldervenster.

De messentrekters en dronkaards wisten het, dat de baron flink proces maken kon... Was men gesnapt, en opgeschreven, dan ging menigeen 's Maandags met zwaar hoofd en hangende pootjes naar hem toe, om schoon te spreken... Maar de dorpsverste zonden schuldige doorgaans naar de gevangenis en vermaande vaderlijk: «Ga

maar eens wat zitten, dat zal u deugd doen.» Zelfs al zei hij maar tot den een of anderen belhamel: «'k zal u eens naar 't kasteel doen komen», was het harte bezwaard.

De Coninck had een bijzonderen hekel aan de stroopers of de «pensjagers» gelijk men hier zegt. En die waren er in de streek veel, vooral naar den Boschkant op, waar velen maar niet konden overtuigd worden van het feit, dat «God de hazen en wilde keuntjes alleene voor de rijken had geschapen». Dikwijls vergezelde de baron gansche nachten zijn boschwachters om de overtreders te weerstaan.

«Het volk is veel benauwder van den baron dan van gendarms», verzekerde men in de streek. En inderdaad, aan den Boschkant beschouwde men toen de «haren mutsen» als vreemde handhavers der wet, indringers, die de oude zeden kwamen verstoren en welke men moeilijk duldde. Drie gendarmen kwamen eens in een huizeke, ginds over Kippe, twee wildstroopers, vader en zoon, halen. De vrouw zag ze komen en waarschuwde de mannen. De gerechtsdienaars stonden eensklaps voor het hutje. Een opende behoedzaam de deur en stak zijn hoofd naar binnen. De vrouw duwde de deur weer toe, zoodat het hoofd tusschen de kier bleef zitten. De ander kwam zijn makker helpen, maar intusschen ontsnapten de de twee mannen door het dakvenster.

De gendarmen vonden het huizeke ledig; tenminste alleen de vrouw ontving hen en ze zei op driftigen toon: «Van eigen heb ik de deure toegesmeten, want ge moet maar eerst kloppen als ge begeert binnen te komen. Ik kan 't niet helpen, dat uw kop in den weg zat. Op 't kasteel zoudt ge ook zoo niet binnen vallen.»

Maar overigens vond men het niet erg voor «pens jagen» eens «binnen te gaan». Geregeld hield het gevangenis karreke van den Boschkant voordien kerker te Ieperen stil en laadde men er een gansche vracht wildstroopers uit. En als de rechter bij «herhaling» norsch zei: «Zie ik je nog een keer weere?», antwoordde men soms heel gemoedelijk: «'t Zal nog gebeuren, meneere de juge... als de keuntjes voor uw voeten loopen, zoudt gij ze toch ook

niet gerust kunnen laten.»

Maar het jachtrecht is een... heilig recht, en men mag er niet aan raken... De hazen en konijnen werden door de wet veel angstvalliger beschermd dan bijvoorbeeld arme, uitbesteedde weeskinderen...

Merkem telde verscheidene gehuchten. Wie had ooit hun naam gehoord buiten de onmiddellijke omgeving, tot de oorlog ze eensklaps op aller lippen bracht. Kippe, Luigem, Den Aschhoop.

— Tot waar zijt ge geweest? vroeg eens een Belgisch hoofdofficier aan den leider van een patrouille.

— Tot Aschhoop.

De officier en zijn helpers, die natuurlijk allen Fransch spraken, keken op hun kaart.

— Dat bestaat niet, beweerden ze.

De sergeant wees nu het gehucht aan.

— Mais c'est Achop! riep men dan op een toon, alsof de ondergeschikte de grootste dwaasheid had uitgekraamd.

—Verschooning, 't is Aschhoop, hernam de sergeant bedeesd.

— 't Is hier niet te doen om flamingantische propaganda te maken, maar inlichtingen te geven! snauwde de officier.

Ja, de namen van het IJzerland werden verbasterd. De boeren keken in die eerste dagen verbaasd op, als men hun den weg vroeg naar «Njoe-en-kercque» voor Nieuwenkerke, «Saint-Jacques-Cappel» voor Sint-Jacobskapelle, «Boesèngue» voor Boesinge...

En dan vroeg men een «Bruxellois» — die kende immers doorgaans de twee talen — om als tolk te dienen tegenover den «imbécile» den «paysan flamand».

In elk geval bleef Aschhoop nu voortaan «Achop». De Merkemnaars noemden deze wijk gewoonlijk den «Hemelhoek», naar een herberg, want men las hier eigenaardige uithangborden als «In den Hemel», «In de poorten der Helle», «In het Vagevuur». Daar was nu 't echte vechtersgehucht, waar men elken Zondag ruzie maakte. Daar stond de Kloostermolen, die vroeger afhing van het Jezuitengoed, in 1914 een oude hoeve binnen een wal, evenals het Papegoed. Deze boerderijen, welker naam meermalen in de legerberichten voorkwam, en waarvoor zooveel levens geofferd werden, waren het overblijfsel

van een Benedictijnerklooster, door Sint-Bernard in 1144 gesticht en door de Geuzen in 1566 verwoest.

Bij het gehucht Bultehoek begon het bosch, aan de welbekende herberg « De Melane », nog een bloedig punt, evenals 't kasteel van den heer Maes uit Isegem, destijds volksvertegenwoordiger voor Dixmuiden. De Bultehoek teldde ongeveer 50 huizen, waaronder veel van hout en leem. Aan den Boschkant immers bekommerde men zich vroeger om een architect, bouwplannen, lijn-richting en al die moderne eischen.

Wanneer aan de Mangelaere een zoon trouwde, kreeg hij als bruidschat een heelen frank, om te Dixmuiden of Ieperen een mes te koopen, 't gerief om in het milde bosch hout te snijden voor een woning, en rijs voor bezems, 't middel van bestaan. Het was als een symbolische handeling, dit overhandigen van een frank bij het stichten van een nieuw Boschkantersgezin. Eenige dagen voor het huwelijk sprak de bruidegom een paar vrienden: 's avonds gingen ze samen naar het goede bosch, het Woud van Houthulst, maar voor hen in waarheid « den Vrijbosch »; ze zaagden sparren af, anderen maakten leem gereed, en nog voor de eerste zonnestrallen door de dreven schoten, stond het nieuw hutteke klaar, om het bruidspaar te ontvangen. Als de muren droog waren streek men er een laag kalk over en zoo bouwde men die blanke huisjes, welke pastor Van Hee beschrijft in zijn merkwaardig boek over Bakelandt. Van Hee was een herder der Boschkanters. Hij stond te Langemark en kon er goed met zijn volkje over weg. Hij dronk met hen vreedzaam een pintje, en speelde een partij mee in de bollebaan; meestal zag men hem met den hoed achterover « in de nekke », en « de lange puppe » in den mond. Hij was de schrijver van 't geestig almanakje uit West-Vlaanderen « 't Manneke uit de Mane ». Van Langemark werd hij naar Moere verplaatst... Men hoorde, dat het liberaal-gezind muziek van daar bij de inhaling niet spelen zou... Goed; dat van Langemark bracht den pastor weg, blies dat heel Moere er van daverde, maar 's avonds trok men natuurlijk al vechtend naar de statie en menigeen kwam met een geblutst instrument

thuis, fier, dat hij er zoo goed den pastor mee verdedigd had.

Men sprak er ook nog van den pastor Koevoet, die zooveel goed deed, zonder dat zijn linker hand wilde weten, wat zijn rechter deed.

Men zond naar den Boschkant kloeke gespierde herders, die er meer gezag hadden dan de wet, en evenals baron de Coninck, politie deden.

Als 't kermis was, liet Koevoet zijn parochianen dansen. Waarom het verbieden, zooals eens een burgemeester van het ronde 't deed... Men danste immers toch; en toen de gendarmen het kwamen beletten, dromde men ze netjes de herbergen uit. Koevoet verbood het dus niet, maar om een uur of elf 's avonds ging hij zelf sluiten, zeggend: « Jongens, 't is tyd om naar huus te gaan », en hij werd gehoorzaamd ook.

Eens stond hij te preeken. Een Boschkanter luisterde niet, maar zat met zijn lief te vezelen. De pastor zweeg even... en zei dan met sture stem: « Er is er een die zit te babbelen ». De jonkman hield voor een oogenblikje zijn mond... maar 't duurde niet lang. Koevoet vermaande hem weer. « Er is er een, die naar de kerke komt, om te vrijen », kloeg hij. « Dat moet gedaan zijn! » 't Was gedaan voor een oogenblikje. De Boschkanter scheen zeer dringende mededeelingen te doen. Opnieuw schorste de pastor zijn sermoen. « Pier, 'k ga je namen, 't is gij die ontstichtinge geeft, en als je niet zwijgen kunt, moet je de kerke verlaten. » Pier gehoorzaamde wat langer nu, doch fluisterde dan zijn confidentie's voort. « Pier, verlaat de kerke », gebod Koevoet. De jongeling aarzelde even. « Pier, verlaat de kerke, en als je niet gaat, zal ik je buuten zetten » bulderde de pastor, het deurtje van den preekstoel reeds open duwend. En nu weifelde de vrijer niet meer... want hij wist, dat het thans gemeend was... Haastig ging hij heen!

De Boschkanters hadden in de omliggende steden een slechten naam, maar geheel te onrechte. Dat was echter nog een gevolg van Bakelandt, die op 't eind van de 18e eeuw met zijn bende in het Vrijbosch schuilde en in de omgeving roofde en moordde, tot de bandieten eindelijk gevangen genomen werden en in 1804 op het schavot te

Brugge de straf voor al hun euveldeeden ontvingen... In dien tijd durfde natuurlijk niemand door het Vrijbosch trekken, en deze vrees bleef in Vlaanderen hangen. Maar Lodewijk Bakelandt was geen Boschkanter, doch een bruu van Lendeledde bij Kortrijk, een kind in schande geboren en in de grootste verwaarloozing opgevoed; bovendien leefde hij in een tijd, toen de samenleving geweldig geschokt werd... een tijd als nu in 1914-1918, toen ook zooveel slechte karakters zich vrij uiten konden...

Neen, de Boschkanters verdienden hun slechten naam niet... Werd er al eens gevochten, dat gebeurde elders ook; vrij kondt ge door hun woud trek-

en dergelijke stukken kenden ze niet. Hun woord was meer waard dan een vodje papier. En als een vreemdeling bij zaken op zulk een bewijs toch aandrang, zei men: « Ga maar voort... als we elkaar niet betrouwen kunnen, is 't beter ook geen affaire's te beginnen. » De mannen en jongelingen trokken maanden heen, om hun boezems uit te leuren. Ze hielden van 't zwervend vrije leven. In fabrieken kon men ze niet opsluiten, al kwam de nieuwe tijd ook met zijn dwang, zoodat men te Houthulst een borstel-fabriek bouwde. Tal van Klerkenaars, bijvoorbeeld, bleven toch reizen, als scharenslijpers, pottenvertinners en zelfs als foorgasten

Het kanaal van Loo

ken, niemand hinderde u, als ge enkele vormen in acht hielt. Zoo ge, als vreemdeling, in een herberg te veel belangstelling voor de dochter toonidet, dan vroeg een jonge boschkerel, die u al een tijdje nijdig aangestaard had: « Vriendschap, van waar zijt gij? » Dan antwoordde de angesprokene zonder achterdocht, bijvoorbeeld « Van Roeselare ». — « Eh wel, 'k zou dan maar zeere naar Roeselare weer keeren. » Dat was een laatste waarschuwing zonder kosten. Wie koppig in zijn galanterie volhardde, mocht een ranseling verwachten.

De Boschkanters waren over 't algemeen eerlijk als goud. Kwijtschriften

met een schietkraam. Met de kermis keerde men naar 't bosch terug.

De kinderen liepen vroeger 's zomers half naakt door het woud... Bij uiterlijke onbeschaafdheid, had men echter zeer gezonde begrippen. Maar men zou zich moeilijk plooiën naar nieuwe wetten. Havard, die zestig jaar geleden met een dokter van deze streek door het gewest reisde, vertelt hoe hij in een hut kwam... Een kloeke, norsch uitzierende man, zat met een ruigen hond bij den haard... In 't schijnsel der vlammen zagen de bezoekers op een bed van droge bladeren het lijk van een schoone vrouw... 't Was de echig-noote van den Boschkanter, die gestor-

ven was. De man mijmerde somber over zijn beproeving. De dokter wilde hem troosten... Maar eensklaps rees de hutbewoner dreigend op en riep: « Laat mij alleen... Ga weg, toe ga weg, want wij willen van al de nieuwe meesters niet weten. »

De man bracht zijn verloren geluk in verband met het andere, dat hem hinderde; men wilde den Boschkant beschaven... En hij niet wilde niet beschaafd worden.

Wat recht hadden vreemden hem te verbieden zijn vrouw nabij de hut te begraven, in het woud zelf, waar ze geboren was? Waarom moest een dokter het lijk, dat hem den echtgenoot heilig was, komen schouwen? Wie kon hem dwingen, aan vreemden, ginds op een wethuis, het te gaan melden dat zijn gezellin overleden was? Kwam dat alles niet van dezelfde heeren, die den Boskkanter verbieden wilden rijs te snijden of hem in de helsche oel lieten stoppen, omdat hij een haas strooptel De Wet! Hadden de vaders een andere dan de hun ongeschreven wet?

En toch heeft men den Boschkant beschaafd. Te Houthulst bouwde men kerk en school. Niet alleen stoorde het verkeer op nieuwe straatwegen, doch zelfs op een spoorbaan, de stilte van het woud. Men bouwde villa's en kasteeltjes. De Boskkanter moest ondergaan in de worsteling van den tijd. Is hij met zijn beschaving gelukkiger geworden? Oeh, beschaving is een zeer schoon woord, dat door hooge hoven om schemert, maar als wij het eens omlage trekken, om het van dichte te bezien, van alle zijden te bekijken, wat blijft er dan van over?

Zeker, er kon hier wat gedaan worden voor de ontwikkeling. Onderwijs moest verzedelikkend werken, mits het goed gegeven wordt. Bijgeloof en onkunde woedden er. De heer Carlier, senator van Sint-Nikolaas, bezat bij Houthulst een buitengoed. Als men na zijn overlijden de wilen hoorde schreeuwen, zei men, dat een van de vogels de oude Carlier was, die terug keerde en nu steeds maar « Dood, dood! » schreeuwde. Zoo 'n staaltje is teekenend voor vellen. In geval van ziekte, nam men zijn toevlucht tot de

zonderlingste middelen. Ja, er was veel te doen, maar wat kon beschaving teekenen in een land waar men vier millioen Vlamingen het recht op hooger onderwijs onthield?

Zoo dwalen we van Merkem af en toch zijn we midden op het oorlogsterrein en 't is ons immers er ook om te doen, het tooneel te beschrijven waar Europa's nieuwste geschiedenis zich afspeelde. Het woud van Houthulst zou over de gansche wereld bekend worden; dan mogen wij, Vlamingen, wel eens weten, hoe het er daar uitzag, en wie er leefde en hoe.

Zoo hebben we dus ook even Merkem beschouwd. Men zag er in 1914 een groot verlaten kerkhof, met slechts een monument, een graf: 't was dat van baron de Coninck. Hoe lag hij daar zoo eenzaam, die toch de machtige eigenaar was geweest? Een gril, een karaktertrek van den man, die zelfs in zijn laatste stonden, nog niet buigen wilde voor hen, wier gezag hij niet blindelings erkende, al was hij geloovig Rooms-katholiek. De baron wilde de begraafplaats verleggen en bakende daarvoor een nieuw terrein af. De bisschop weigerde het te wijden en dus werd er ook niemand ter aarde besteld. De baron bepaalde dan in zijn laatsten wil, dat hij tot 't uiterste toe konsequent blijven zou en er begraven wilde worden. En zoo geschiedde het...

Tusschen Merkem en Woumen ligt de Blankaard, die we echter vroeger beschreven, en stond het Woumens kasteel, door mevrouw de Coninck de Merkem bewoond, verwant aan den baron waarover we 't hadden.

Nog een gehucht van een Merkem en een naam uit de legerberichten, is Langewade, aan den weg Dixmuiden-Ieperen. Er stond een zeer oude kapel, oorspronkelijk uit de elfde eeuw, maar nadien vergroot en hersteld (1). Recht er over zag men slechts een huis, een herberg « In de Langewade » (2).

De kapel was echter een bedevaartplaats. Elken dag kwamen er bezoekers en iederen Zaterdag werd er mis gelezen, maar de groote begankenis begon op half Oogst, duurde negen dagen en

(1) Men ziet er thans — in 1920 — een spoor van in een beton-waarnemingspost.

(2) Nu een barakje met denzelfden naam en dezelfde bewoners (1920).

lokke van heinde en verre, tot zelfs van over de Fransche grens duizenden bezoekers. Bedevaart en kermis gaan samen en Langewade prijkte dan ook met paardenmelens, rennekokers (schommels), een kinema, en allerhande kramen.

Men diende er Onze Lieve Vrouwe en vertelde, dat het beeld der kapel in een schuitje over de Sint-Jansbeke en het Martje, daar in de buurt, opgevaren kwam. Niet lang voor den oorlog bracht men het naar de dorpskerk van Merkem over... Doch het volk is koppig in zijn oude gebruiken... Niet Merkem, maar Langewade was de Pelgrimage... en, al stond het beeld niet meer in de kapel, toch ging men er naar vaste gewoonte heen; tot de geestelijkheid er ten laatste Onze Lieve Vrouwe ook weer terug voerde. Den 24en October 1914 verschenen de Duitschers op Langewade. De menschen der herberg zaten in hun kelder, maar werden er door de woeste soldaten uitgejaagd en bij de bewoners van omliggende hoeven gedreven. De Duitschers schoten twee onschuldige burgers neer en voerden de lieden uit de omgeving naar Zarren. Zoo werden Merkem en Langewade oorlogsgebied. Het kanaal zou als de IJzer een scheiding worden tusschen beide legers...

Achter de vaart vloede tusschen de trillende popels de Ieperlee... of «t Ieper-tje», zooals de menschen het noemen, volgens de schoolmeesters en de kaarten een rivier, maar in werkelijkheid slechts een gewillige beek. IJzer en Ieperlee vloeien samen te Knokke, oorspronkelijk een fort, lang geleden afgeworpen, en dat vooral in den Spaanschen tijd een rol vervulde als bescherming van Loo. Niemand minder dan Vauban herstelde het in 1678. In 1782 werd het op last van keizer Jozef II afgebroken. Het gehucht bezat in 1914 niets krijgshaftigs meer... De menschen wisten er toch nog allerhande verhalen van, hoe, bijvoorbeeld, de Spanjaarden het met een list namen... Deze waren in de omgeving verborgen. Een jongen scheen op den weg naar de poort te spelen... Hij was aan 't knikkeren, naderde zoo ongemerkt den ingang, zonder achterdocht te wekken, en schoot eensklaps den schildwacht neer... Op dit sein sprongen de verborgen soldaten te voorschijn en

drongen de veste binnen...

Dat alles vertelde men, maar niemand vermoedde hoe nu Knokke weer een fort worden zou, zonder de plannen van een beroemd bouwkundige gelijk Vauban, doch geduchter als nooit te voren...

En Merkem, Woumen, de beide kasteelen, de kapel van Langewade, Kippe, Luigem, Aschhoop, dat alles moest nu verdwijnen, zoodat men nauwelijks nog hun plaats aanwijzen kon...

Even over Knokke ligt Drie Grachten, waar de waterlopen een eilandje vormden, dat bij de verdediging van het kanaal een gewichtig punt zou zijn. Het was een gehucht van vijf huizen; op den linkeroever stond de herberg « In de Drie Grachten », op den rechter die welke tot uithangbord had « De Casino ». Wat zuidelijker zag men het huis van den veerman, in 't Fransch — want alle Vlaamsche namen werden door ons leger verfranscht — « la maison du passeur », door het volk het « Wit huus » genoemd. Half gezonken lag daar nog het bootje, waarmee men de reizigers overzette. Dan bemerkte men een troppeltje van vijf slanke populieren, die den naam krègen van « les cinq peupliers ». Dicht daarbij nestelden onze mitrailleurs zich in een oeverwoning, voortaan « la maison des mitrailleurs ».

En dan kwam men aan Steenstrate! Hier kruist de weg Ieperen-Dixmuiden de vaart. Bij de brug lag het gehucht waarvan het grootste gebouw de brouwerij Huighe was. Een boogschuit van daar, ten Westen, bevond zich Lizerne, met den molen, dien de onzen in October vermelden, maar welk punt we telkens in de beschrijving der veldslagen ontmoeten. Meer achterwaarts zag men de torens van Zuidschote, Reninge, Oost-Vleteren, Woesten.

Steenstrate, Lizerne en Zuidschote werden dadelijk door de meeste bewoners verlaten; te lande bleven echter nog vrij veel boeren thuis.

Reninge is een der oudste dorpen van Vlaanderen, en iets van het nobele zijner afkomst zag men in zijn kerk, met prachtigen toren, zijn pastorij uit 1640 en kasteel uit 1627. In de middeleeuwen bloeide er de lakenweverij, zeer tegen den zin der Ieperlingen, die nu en dan de werkhuizen in de dorpen kwamen verstoren.

Bij dergelijke gelegenheid vernielden ze ook het versterkt kasteel der heeren van Stavele (1344).

Het standbeeld van den schilder Devisch versierde het plein.

Oost-Vleteren evenals West-Vleteren, genoemd naar de vliet de Vletere, is een dorp uit de 9^e eeuw. De driebeukige kerk bezat een schoonen toren, met vier hoektorentjes en slanke spits. Men zag er het overblijfsel van een slot uit de 16^e eeuw. De gemeente telde nog geen 2000 inwoners, die den eersten winter grootendeels gebleven waren. Deze plaatsen liggen in den hoek tusschen de Ieperlee en den Boven-IJzer, en waren omringd door de hoeven van welgestelde landbouwers. Elsendamme, feitelijk een wijk van Oost-Vleteren, is weer een IJzerplaatsje. 's Zomers verblijven er veel toeristen, liefhebbers van 't vissen; de meeste bezoekers kwamen uit Frankrijk.

Elsendamme werd nu een belangrijk punt, wegens zijn groote brug, op den verkeersweg van Veurne naar Ieperen. De eens vermaarde abdij van Eversham der Augustijnerorde, in 1091 opgericht, in 1566 door de Geuzen voor de eerste maal en in 1794 door de Fransche republikeinen voor goed verwoest, stond op het grondgebied Stavele, in 1914 een net dorp, met schoone ruime kerk, in welke nabijheid men nog sporen ziet van het slot der eens machtige heeren van Stavele.

Dicht bij Loo ligt Palinkhove, dat we reeds in de 12^e eeuw vernield vinden. De prachtige toren bleef ons uit de 16^e eeuw gespaard, maar de kerk brandde in 1853 af en werd toen herbouwd.

Men ziet er verder de ruine van het oud slot Hoboken. Bij de Machuitsbeke staat een kapel ter eere van Sint-Machuit, een heilige, die buiten Pollinkhove weinig bekend is. Een wijk van het dorp is Tintele, welke naam afkomstig is van Windele of «winden», want zeer vermaard was het windas reeds in de twaalfde eeuw gebouwd, om de schepen uit de Loogracht in den IJzer en omgekeerd, te hijschen.

Tot in 1826 bleef dit werktuig zijn rol vervullen; toen vervaardigde men de bekende sluis, welke nu bij de onderwaterzetting of liever bij het op peil houden van het overstroomde gebied,

een gewichtige taak had te verrichten.

Rond Tintele strekken zich de weiden uit; het was het hooiland bij uitnemendheid, een poëtisch, rustig hoekje, dat niet meer geroepen scheen in de wereld-geschiedenis een rol te vervullen. Na den hooitijd zag men op de «namate», het weer aangewassen gras, een leger van bont vee, tot de winter begon en de gansche vlakke van «broeken» blank kwam te staan.

Ten Noorden van Loo verheft Alveringem zijn zwaren vierkanten toren. 't Is het dorp van Vlaanderens grooten dichter, priester Cyriel Verschave, den schepper van Artevelde, Judas, Zeesymphoniën, den overtuigden Vlaming en fijnen voordrachtgever, in wiens pastorie menige Vlaamsche IJzersoldaat heerlijke uren doorbracht en zedelijk opgebeurd en versterkt werd.

Alveringem is zeer oud, en wordt reeds in 661 vernield.

Ons verhaal zal er ons terugvoeren, evenals trouwens in de ander genoemde plaatsen, alsmede te Beveren, Roesbrugge, Oeren, Sint-Ricquiers, Vinkem, Steenkerke, Houtem, enz., waar thans zoo veel broederen onder hun kruiske sluimeren.

Wij wilden nu vooral even het tooneel schetsen van de krijgsbedrijven in den sektor, dien wij naar het voornaamste punt «Steenstrate» noemen.

* * *

We hebben gezien, hoe de Fransche mariniers van Dixmuiden tevreden naar Frankrijk terugkeerden, om er eenige rust te genieten, maar eensklaps weer naar Vlaanderen gezonden werden; ze kwamen te Pollinkhove en Loo aan; het 1^e bataljon van het 2^e regiment moest dan naar Nieuwpoort, en we zagen het meewerken tot de verovering van Sint-Joris.

In den nacht van 5 December, toen een geweldige storm over het IJzerland gierende, en hevige regenvlagen neergudsten, werden de matrozen te Loo eensklaps gewekt om te vertrekken.

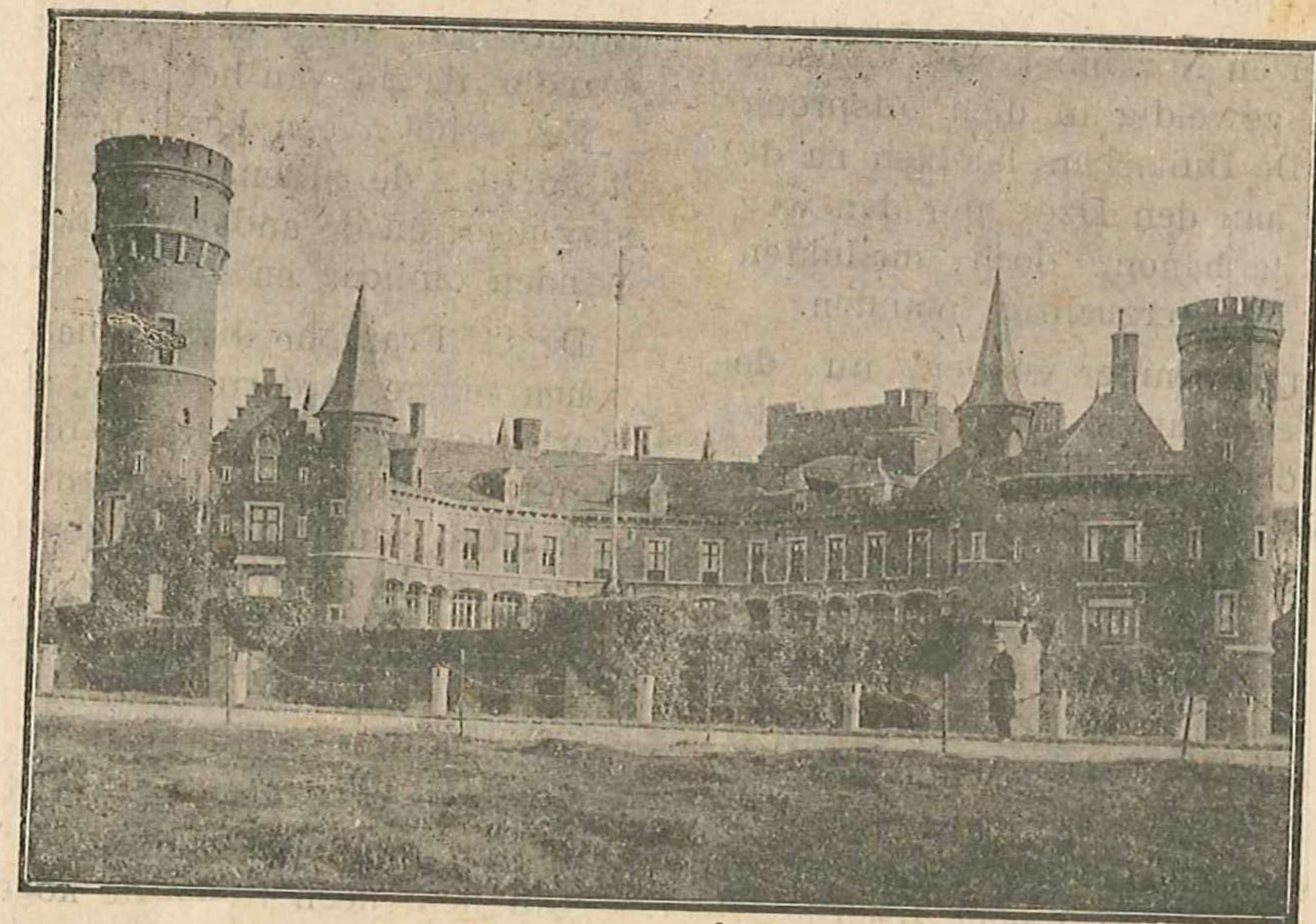
Slaperig kropen ze uit het dampige stroo der schuren, stallen en zolders van hoeven, want, daar de vijand de kerken beschoot, had men de manschappen uit Loo's bedehuis gehaald.

De fusiliers begaven zich nu naar hun nieuw front; beladen/sleepten zij zich in het gure weer voort, door de slijkpoelen der wegen. Voor hen gingen verkenners met lange persen, om de talrijke watergangen te peilen en de ondiepe plaatsen op te zoeken, want men plaste in onbekend en onveilig terrein, daar de Kemmelbeek en Ieperlee buiten hun oevers waren gestroomd en op hun manier de militaire kaarten in de war stuurden.

Nu en dan tuimelde een matroos in een gracht, en vloekend en brommend trachtte hij weer op 't droge te geraken, tenminste in de modder van paden en akkers, waar men wel tot over de en-

de oud-veroordeelden, wrakken der samenleving, misdadigers, welke de ballingsoorden of kerkers verlaten hadden, om aan 't front te strijden.

Sommigen vloekten tegen dit lot, en toonden geen berouw over hun vroeger leven; als zij uit de loopgraven kwamen, ontnam men hun de wapens en gingen men ze van dichtbij na en menigeeen eindigde zijn leven op het executie-terrein, na langs den kriegsraad te zijn gegaan en daar het vonnis gehoord te hebben, dat hem sidderen deed, toen hij vroeger voor het assissenhof verscheen... Anderen daarentegen waren blijde hun misdaad te kunnen uitboeten door

Achterzijde van het kasteel Wijnendale.

kels, tot tegen de knieën soms wegzank, doch tenslotte nog vasten voet vond. Zoo bereikte men eindelijk de vaart, en de loopgraven, waarbinnen het water zijpeld en de schuilplaatsen tot echte «moozegaten» had gemaakt. Men was er echter vrij rustig. Tot nu toe had de vijand hier geen groot offensief ontiketend, al trachtte hij bij 't huis van den veerman een weg over het kanaal te banen. Hij was zelfs in 't bezit van dit punt gekomen en vocht er nu in 't begin December met de «joyeux».

Les «joyeux»... zonderlinge, ja, bittere naam voor hen, die hem droegen,

de rest van hun gebroken leven voor het land te offeren, en hun zwarte uniform scheen somberder boetgewaad dan de grauwe pijen van Veurne's processie.

Velen sneuvelden hier in dit afgelegen hoekje van Vlaanderen... Wat mocht er wel in menig gemoed omgaan in de laatste stonden, bij 't sterven in de hulp-post van Steenstrate of Drie Grachten, bij 't zieltoegen in een Vlaamsche hoeve, waar 't beeld van Hem, die den moordenaar aan 't kruis 't paradijs beloofde, medelijdend op hen scheen neer te blikken...

Afl 33 Uitgever J. HOSTE, St-Pieterstraat, 30, Brussel Afl. 33
" Het Bloedig IJzerland " Prijs: 30 centiemen
VERBODEN NADruk WEKELIJSCH AFLEVERING 5 September 1920.

De «joyeux» wierpen ten slotte de Duitse afdeelingen op den rechteroever terug.

De linie in Vlaanderen was als volgt bezet:

1. Franschen en Belgen van Nieuwpoort tot het fort Knokke.
2. De 38° en 42° Fransche divisie's en nu de fusiliers, van Knokke langs het kanaal van Ieperen tot aan Steenstrate.
3. Bij dit gelucht liep het front ten Oosten van het kanaal.
3. Van Steenstrate over Langemark naar Zonnebeke en dus in een uitsprong voor Ieper het 20° Fransche korps en Britsche troepen.

In October en November was er, zooals wij weten, geweldig in dien uitsprong gevochten. De Duitschers hoopten na de mislukking aan den IJzer hier den weg naar Kales te banen, doch mislukten deerlijk in hun eerezuchtige plannen.

Den 17en December zouden nu de Franschen een aanval bij Steenstrate doen om door een afleidingsbeweging het offensief tegen Lombardzijde en St-Joris, dat wij hiervoren beschreven, te steunen.

Om vier uur 's morgens trokken de fusiliers door het reeds hevig gebombardeerde Zuidschote, dat zijn beschadigde kerk en huizen als grijnzende geraamten in het half duister vertoonde. De matrozen schreden door Lizerne en stapten dan over de groote brug en een voetbrug en kropen behoedzaam de loopgraven in der eerste linie, dus over de vaart.

Negentig stukken der Franschen be-
stookten den vijand, die echter niet minder krachtig antwoordde.

De 2° compagnie ging eerst ten aanval. Ze werd aangevoerd door kapitein Benoit.

De mannen sprongen vooruit, maar de Duitschers waren op hun hoede. Ge-
weerschoten knalden...

Kapitein Benoit viel een der eersten, maar uit zijn bloedplas riep hij nog: «Dat is niets, mijn jongens! Toch vooruit... altijd vooruit».

«En avant, toujours!»

't Waren zijn laatste woorden, en ze bezielde de strijders, over wie de vaandrig Lantigue dadelijk het bevel nam. Met de bajonet veroverden ze de eerste loopgraaf... Eenige gevangenen gaven

zich over. 't Waren Pruisen uit Rijnland, meestal van het 237° ersatz, en ze geleken evenals de Franschen blokken geelachtig slijk...

De mannen drongen nog verder... maar de lijn was verbroken.

Eensklaps bleek het, dat nog een afdeeling Duitschers in den rug zat... Men zag het gevaar bijtijds. Eenige fusiliers bezwoeren het, door naar het dreigend punt te springen en een machineweer te veroveren. Tien Elzassers gaven zich gewillig over...

Andere Duitschers omringden een oberluitenant, die hun tot het uiterste verzet aanmoedigde. 't Was een rosse onderwijzer, maar een kranige tegenstander, de ziel van het verzet.

Een schot... een kogel trof hem in 't hoofd... de luitenant viel met doffen slag neer, en de anderen staken toen de handen omhoog en riepen: «Kamarad».

De 11° Fransche divisie maakte intuschen eenige vorderingen bij de herberg Kortkeer. Maar weldra werd de tegenstand geweldiger, mitrailleurs braakten een vloed van kogels, de draadversper-
ring vormde een vreeselijke barricade.

Kommandant Geynet, die de actie der matrozen onder zijn leiding had, kon niet meer in de achterhoede blijven. Hij vroeg een kniptang en vertrok, recht naar de vijandelijke linie.

Om hem heen floten de kogels, maar hij toonde niet de minste weifeling. Eensklaps stortte hij neer... Een fusilier wilde hem hulp bieden, doch de officier wenkte hem zijn weg te vervolgen, want de matros moest een order heen brengen.

De kommandant stond weer op, het gelaat vol bloed, deed eenige passen, viel nogmaals... en nu voor goed.

Wat is er van hem geworden? Later zocht men zijn lijk, doch vond het niet.

Eenige jaren voor den oorlog had Geynet, toen luitenant te Brest, het reddingswerk bestuurd bij de schipbreuk van den Duitschen kruiser Amazone, behorend tot het eskader van prins Heinrich van Pruisen. De keizer verleende hem toen de kroonorde, 3° klas.

Zijn zuster gedacht nu die mensch-
lievende daad, en dit hulphetoon uit vreedestijd, en, toen ze vernam, dat haar broeder vermist was, schreef ze door be-
middeling van de Spaansche ambassa-

de naar den keizer, dezen smeekend in naam der Duitse dochters, moeders en zusters, wier verwanten Geynet gered had, toch bericht te geven over den vermiste...

Zij kreeg antwoord... Tot nu toe hadden de opzoekingen geen gevolg gehad.

Aan de linkerzijde vooral bleef de aanval der Franschen haperen. De verliezen werden zwaarder. Sommige afdeelingen waren weldra zonder officieren.

De vijand verdubbelde zijn bombardement in kracht; de loopgraven ook spuwden vuur, het kanaal zelf, en de bruggen schenen vlammen op te fonteinen, en nu was hier de hel ontketend!

Admiraal Ronarch ontving verslagen van de gevechten. Hij gebod den aanval te schorsen en het veroverde terrein te versterken.

Om zulks mogelijk te maken vroeg de bevelhebber aan den grooten staf om 6000 zakjes, die dan met aarde gevuld, borstweringen konden vormen. Diepe loopgraven maken kon men niet. Bij de eerste schop aarde, zippelde het water op. En als men een halven meter groef, stond men tot aan de knieën in 't nat.

Tragisch was het verblijf in diti oord gedurende de gure winterdagen. De Duitschers hadden zich beter georganiseerd. Dadelijk toen hun leiders zekerheid hadden, dat de troepen hier een deel van den Winter doorbrengen zouden, lieten ze steige werken bouwen, waarbij reeds ijzeren platen en beton gebruikt werden. Ze legden een kunstig net van loopgraven aan met allerlei verbindingsgrachten en schansen als steunpunten.

De onzen hadden het zwaar te verdu-
ren van af Nieuwpoort tot aan de Leie. Ze worstelden in die vreeselijke maanden niet alleen tegen den vijand, maar ook tegen het slijk en tegen ziekte...

Dokter Duwez vertelt er van in zijn merkwaardig boek «Jusqu'à l'Yser».

«'s Morgens vroeg is het de tijd om de zieken te bezoeken. Ik moet den ganschen dijk langs. In het valsche schemer-
licht is het akrobatenwerk. Op sommige oogenblikken wordt het pad slechts gevormd door een waggelende plank, over de vaart geworpen.

Men zakt tot over de enkels in het slijk. Op den bodem wikkelen de weg-
gezonken steenen. De laarzen steunen

op een bedding van hout, het hout van ledikanten, tafels, deuren. Alles wat de mannen in den omtrek vinden, dient om den weg te versterken, maar nauwelijks ligt het daar neer of het wordt met modder bedekt en zakt weg. En zoo verdwijnen dag na dag de meubels der naaste huizen, en de huizen zelf, in de modder en wordt alles weer effen.

In het grijze licht, te midden van al deze verrotting, is het onderzoek der zieken vrij gebrekkig. Voor elkenabri staan de ongelukkigen bevend, bleek, verzwakt door buikloop, en wachten ze op hun rantsoen laudanum om den dag door te brengen.

In de schuilplaatsen zitten de soldaten opeengehoopt. Het water zippelt door het stroo en bevochtigt de jassen... Sommige, vóór de overstroming gedolven, worden geheel door het water ingenomen, dan ondermijnd en liggen open. Door de losgeraakte planken van het dak ziet men het zwarte water en het rotte stroo.

In de plassen stapelt zich allerlei afval op. De zon rijst in een roode wolk... Het is voor ieder tijd om weer in de holen te kruipen...».

En verder:
«Kadavers van koeien en varkens liggen half bedolven in 't slijk. Een sloep welke in 't water gezonken is, breekt den stroom. Het lijk van een fusilier blijft er aan vastgehecht en de borrelende vloed heft zijn breede kraag op».

Gedurende deze dagen zonder strijd, verloopt veel tijd in kalmte. De schildwachten wisselen steeds geweerschoten, en nu en dan wordt iemand getroffen.

Een man is een kogel door de lenden gegaan. Om den gewonde te bereiken, moet ik op de kruin van den dijk klimmen, waar de oude trekweg ligt, en over de verbindingsgrachten springen.

Aan een der uiteinden is de loopgraaf met eenige planken en talkken bedekt, waarop zoden liggen. De grond is met wat stroo bespreid. Zoo heeft men een soort van schuilplaats gemaakt, waar de mannen komen slapen, terwijl hun kameraden waken. Daar heeft men den gewonde neergelegd. Na een voorloopig verband, moeten wij hem achterlaten tot den avond, want bij dage kan men geen gekwetsten vervoeren.

Nog een man die in een loopgraaf aan 't werk is, wordt in de borst door een kogel geraakt, die hem het geheele lichaam doorboort. Hij zonk neer en ligt nu geklemd tusschen de wanden. Terwijl ik tracht hem bij de schouders weg te trekken, duwt een ander hem bij de voeten op. Maar de doorgang is te nauw. Er is maar een middel mogelijk, hem te helpen om op te staan en hem zoo achter de loopgraaf te leiden. Daar legt hij zich op een hoop stroo neer. Men werpt een deken over hem. Het verband wordt aangebracht. Daarna geef ik hem een inspuiting met morfine.

Zoo moet hij den avond afwachten. 't Is een man der oudste lichtingen. Hij kwam voor de laatste maal naar de loopgraven, want de lieden van zijn ouderdom worden in de achterhoedediens-ten gestuurd. Geen klacht glijdt over zijn lippen.

Zijn adembaling is pijnlijk. Als 's avonds de brankardiers komen zullen ze hem dood vinden... uitgestrekt op dezelfde plaats, de deken over het gelaat getrokken...

O, die ellendige Winter...

«Het blijft altijd hetzelfde treurige weer», schrijft Dr. Duwez op een andere bladzijde. «De mannen huizen in gaten, zooals ze kunnen, om boven hen de stormen te laten voorbijgaan. Hun deken geraakt niet meer droog, hun laarzen zijn versleten, geheel op, en men heeft geen andere om ze te vervangen.

Hun beenwindsels gaan los. Velen hebben alleen nog maar hun blauw linnen broek, om zich te beschutten tegen de koude, die hun in de knieën bijt. De levensmiddelen zijn zeldzaam, brood, vleesch in dozen, soms is er slechts één brood voor vijf man. En 't is niet meer het goed, klein, grijs broodje van voorheen. Na den val van Antwerpen werd het vervangen door haastig toebereid brood, slecht gerezen en weinig gebakken.

Het water rijst in de grachten en de loopgraven. Ontmoediging ondermijnt de beste wilskracht. Er is geen echte vrolijkheid meer. Zooals de kleeders van het vocht doortrokken blijven, kan de geest zich evenmin van melancholie ontdoen...

En dan de tochten in den nacht naar

de eerste linie... Alles vloeit samen in de duisternis, de eentonige vlakke, de lage wolken. In een sombere mist marcheert een rij schaduwen. Bij plaatsen liggen er takkenbossen, bij iedere schrede stijgt het vloeibaar slijk, gelijk water in een spons, met modderachtig geborrel. Een rij knotwilgen schijnt in het moeras gehurkt. Een nieuwe vaart, een glijbaan naar beneden, een plons... een man verdwijnt in het water. Een gedempte vloek klinkt uit het riet, dan geweldigere vloeken, en eindelijk een geknor als van een everzwijn dat uit zijn nest kruipt. Hier ligt een veld, waar de modder nog meer vloeibaar is, bezaaid door afgebrokkelde steenen. In putten vol water zinkt men tot aan de knieën. Het zweet druipt van alle voorhoofden. De kleeders wegen zwaar. Ieder volgt zijn voorganger langs de krommingen, in de dikke duisternis. De vermoeidheid van dezen steeds weifelenden marsch neemt toe. Nu en dan blijft iemand zuchtend staan... niet verder meer kunnend... Geweerschoten knallen, dof door de aarde der borstweringen. Met lang aanhoudend gerucht vliegt de kogel in 't donker weg. Een somberder lijn verschijnt, 't is de dijk met het silhouet van zijn enkele magere boomen.

Een gracht vol water knaagt aan de loopgraaf en het pad waarover men langs de helling gaat, raakt nu den dijk, buigt zich dan door de weide. Om van den dijk in de weide te komen, moet men over de vaart, op een ladder of een plank. De meersch zelf is een modderpoel. Bij plekken liggen er steenen. Ze zijn verspreid, verloren... In de duisternis zoeken de voeten ze te vergeefs. En het pad is een vuile gracht geworden, wat versterkt hier en daar door groote klompen macadam of door planken, stukken meubels, luiken, waarover men uitglijdt.

Soms is de indruk van de ellende welke over dit duister landschap ligt, zoo geweldig, dat het harte zich samen nijpt en de mensch zich aan de poort van den dood gevoelt.

Na lang gezocht te hebben, vinden wij eindelijk onzen post. Men geraakt er door een kleine, vierkante deur, als die van een konijnenhok. De post bestaat uit de grondvesten van een huisje dat tegen den dijk gehurkt was. De wanden

worden gevormd door de basis van de muren, en de vloer door tichels.

Naar de vlakke hebben de mannen een afsluitingsmuur gemaakt van op elkaar gestapelde steenen met klei besmeerd. Daar is hij een meter hoog en tegen den dijk is hij een meter vijftig. Het hellend dak is gemaakt van luiken met aarde bedekt. Het geheel kan zes meters lang en twee meters breed zijn. Om binnen te treden moet men op handen en voeten door het slijk kruipen. Dan ziet men een zwart gat door een flinkerende kaars verlicht. Op de steenen achterin liggen twee matrassen, zoo vol stof, dat er bij de minste beweging een wolk wit opvliegt. Daarnaast staat een kleine tafel. De leunstoel van den pastoor van Kaas-

Dr. Duwez beschrijft hier dus een officierenverblijf...

Nog een schets uit dat tragische Vlaanderen...

«Een Fransch officier komt ons zeggen, dat er in een hoeve gewonden liggen, die nog geen zorgen ontvingen. Ik ga er heen, begeleid door een man, dien hij meezendt.

De hoeve vlekt daar als een zwarte schaduw. De gekwetsten zijn in de schuur. Het licht van twee of drie kaarsen valt op het stroo en het hooi. De gewonden zijn naast elkaar uitgestrekt en vormen zwarte plekken. Zij spreken, roepen, klagen in koortsachtige opgewondenheid. Het zijn Fransche jagers, in somber blauwe uniform. Kameraden bemoedi-

Pervyse na den IJzerslag

kerke zucht en buigt. Van een anderen leunstoel is de arm gebroken. Een kleine stoel, waarvan de pooten tot aan de sporten afgezaagd zijn, staat tusschen beiden, als een kind tusschen twee groote personen.

Wij bezitten een haard, gemaakt van een koolemmer. Een in den hoek vastgenagelde bak dient tot kast. Op den grond ligt stroo om de koude te verdrijven. Daar is ook de telefoon. Al die voorwerpen staan zoo dicht bij elkaar, dat, wanneer een der bewoners zich beweegt, de anderen hun plaats niet kunnen verlaten. Wij logeeren daar met drieën, de majoor, die over den sektor het kommando voert, zijn adjudant en de bataljonsdokter.

gen hen.

— Geduld, jongens, de majoor is daar om u te verbinden.

Ze zijn nog allen in het vuur der actie. Ieder wil vertellen hoe hij geraakt werd.

— 't Is mijn been, mijnheer de majoor. O, het is zeker gebroken! Wat weegt het zwaar! En het doet zoo'n pijn! Ik ben met een zwaren slag neergeveld.

Sommigen hebben zelf een dun verband gelegd, dat reeds van bloed doortrokken is. Een van hen is aan 't sterven. Zijn kin hangt op de borst, en nauwelijks hoort men hem nog reutelen. Naast hem heeft een ander, wiens toestand al even erg is, het hoofd omgedraaid, als om den laatsten snik van zijn kamaraad niet te hooren.

Altijd 't zelfde werk... Met een glibberig geworden schaar moet ik de kleederen doorsnijden, ze scheuren om bij het blanke vel te komen. De vochtige stof is reeds koud, maar wordt lauw onder de vingers, naarmate deze dicht bij de wonde tasten.

Deze kleine jagers hebben in een charge de hoeve genomen, zonder dat wij, ginds dicht bij, er iets van wisten. Tusschen de uniformen zien we een vuilgrijze... Daar ligt een Duitse mitrailleurbediener... Hij heeft zijn tol betaald. Een kogel trof hem in de hartsreek. Een andere rust wat verder met verwrongen wezen en witte lippen.

Maar er zijn nog gewonden. Wij vertrekken door velden en weiden. Het pad snijdt een diepe loopgraaf, met hooge borstwering en aan elke zijde rijst in het bleek licht een schildwacht, het geweer bij den voet, onbeweeglijk als een standbeeld. In de loopgraaf zelf zijn de mannen van het 94e opgehoopt, elleboog aan elleboog, zittende, slapende... Zij vormen een zwarte massa, waarin het staal der wapens glinstert. Het terrein is geheel naakt. Weiden strekken zich tot in 't oneindige uit.

Nu is er geen weg meer... We springen over grachten, zoekten sporen of padjes... Hier is een brugje over een vaart. Die zwarte punten zijn lijken... welke ons de richting aanduiden. Dan verheft zich voor ons een verscheurde massa, waaruit nog vonken opdarren. 't Is een boerderij... de Varkenshoeve, zooals men ze genoemd heeft. Lichamen van enorme zeugen, door kogels doorhoord, liggen in het slijk. De boerderij is afgebrand en heeft slechts verkoolde muren meer met stellingen van zwarte balken. Alleen de varkenshokken bleven ongedeerd. Ze leunen tegen het huis en als door een wonder ontsnapten ze aan het vuur. 't Zijn zes vuile krotten met laag, rieten dak, niet meer dan twee vierkante meters groot. En daarbinnen liggen een veertig gewonden opgestapeld.

Tusschen de zwartgeblakerde gebouwen vertoeven onze karabiniers en eenige Franschen. Tegen elkaar zitten ze neengehurkt, zwarte schaduwen, met blinkende bajonetten, en in kleine groepen. Anderen dwalen rond. Zij stappen onder de waggelende balken in de warme asch, waarin de voeten tot aan de

enkels wegzinken. De lucht is bezwan-gerd met scherpen rook, die de keel aangrijpt... Maar daar staat een pomp met frisch water en, zonder vrees voor den dood, die dreigend boven ons hoofd hangt, gaan we de een na den ander, gelaat en handen zwart, door het stof en den rook, en drinken gulzig, zwelgen, het koude en heerlijke water.

Te midden van den koer ligt het lijk van een officier van het 94e, stijf in zijn jas. Bij het licht van een electrisch lampje, onder een mantel verdoken, betast een man hem, om te zien of hij wel geheel dood is. Hij is reeds koud. Zijn tanden zijn bloot onder den blonden knevel. Zijn gekromde vingers weerhouden zijn ring.

In de varkenshokken zie ik bij het schijnsel van een kaars de mengeling van uniformen, Fransch voetvolk, onze groene karabiniers, grenadiers met schitterende banden en grijze Duitschers.

Wij moeten tot geduld en kalmte aanmanen, gebukt binnen glijden, en terwijl we nauwelijks ons evenwicht kunnen houden, kleederen doorsnijden, linnen scheuren, wonden verbinden. Mijn handen zijn rood van bloed.

Als de brankardiers komen, smee-ken de gekwetsten om meegevoerd te worden. Ieder zal zijn beurt krijgen. Eerst de zwaarst getroffenen. Men moet gebukt in het hol kruipen, den een of ander bij de kraag van de jas grijpen, terwijl een verpleger hem van buiten bij de voeten trekt. Zij die de kracht hebben, slaan ons de armen om den hals.

— Moed, jongens!

Moed hebben ze nu wel. Ze gaan immers heen, zij verzamelen hun laatste wilskracht om de smart te bedwingen, en uit vrees, dat wij hen zouden achterlaten om een ander mee te nemen, die gemakkelijker te bereiken is. Buiten, in den kouden nacht, wachten de reeds opgeladen mannen met ongeduld. Elke minuut weegt hun nu zoo zwaar. Arme lieden! God weet hoeveel uren ze nog over de wegen moeten dwalen, eer ze in een hospitaalbed terecht komen. De karavaan zet zich in beweging... De berie's drukken op de schouders en doen pijn aan de polsen.

En zoo moeten we verscheidene tochten doen. Als we bij de hoeve terugkeeren worden we zeker door de Duitse

schildwachten bemerkt. Kogels fluiten. In de lucht verheft zich een lichtpijl. Onbeweeglijk wachten we tot ze uitgedoofd is. Nu zijn we weer bij de stallen; tastend glijden we door de openingen.

— Kom, jongens, nu is het uw beurt!

Het schijnsel der kaars verblindt hun een oogenblik. Maar reeds sleuren ze zich voort, hechten ze zich aan ons. En in den nacht trekt de rij der zwarte schaduwen van brankardiers weer op, met den gestreken last op de schouders, als een processie... »

Zoo was die eerste Winter in Vlaanderen... Zoo ook werd het Kerstmis! Grootte hemel, welk een weemoed, en welk een heftig verlangen naar huis... naar vrouw en kinderen, naar het gezin!

De meest poëtische dag van het jaar moest men hier doorbrengen in een helle... Kerstmis in Vlaanderen...

Onze eeuw had in Vlaanderen alle gewoonten nog niet genivelleerd. Zoo bezaten we nog tal van Kerstmisgebruiken, welke de poëzie van dit feest verhoogden.

O, hoe dikwijls heb ik ze in den Kerstnacht beluisterd, onze klokken, in sommige steden wel twintig zware tegelijk en dan nog tal van kleinere, bronzen en als zilveren.

Daar, op die hoeven, in de streek, waar nu de oorlog woedt in West-Vlaanderen, ben ik getuige geweest van den vroolijken Kerstavond, 't blijde Joelfeest. Als 't donker werd kwamen de boer en zijn gezin, vrienden en kennissen, samen in de gezellige, warme woonkamer. Het deeg stond te rijzen bij de gloeiende kachel; droog, geel stroo, lag in den hoek uitgespreid. De baas der hoeve ging naar buiten en loste een schot, en ook van andere hofsteden klonk een knal, ten teken dat de Kerstvreugde begon.

Aan de groote tafel werd gespeeld of verteld, of gezongen, en inmiddels bakte de boerinne wafels, welke uit 't ijzer naar het stroo verhuisden, waar ze stijf en bros bleven tot de maaltijd begon.

De drie koningen van 't Oosten waren op hun ronde, drie zwartgemaakte, verkleede mannen, en ze hadden hun ster mee, een met gekleurd papier beplakt en van kwispels en franjes versierd toestel, dat ze lustig lieten draaien, al zingend zoo'n oud, naïef Kerstliedeke.

Maria soude naar Betleem gaen,
Kersavond al na den noene,
Sint Joseph soude met heur gaen,
Om heur den weg te toene.

't Hagelde, 't sneeuwde, 't miek er zoo koud,

Den rijm lag op de daken,
Sint Joseph tegen Maria sprak:
Och, liefst, wat zullen wij maecken?

Maria die zei: Ik zijn er zoo moe,
Laet ons een weinig rusten,
Laet ons nog een weinig verder gaen,
Aan een huysken zullen wij rusten.

Zij kwamen, een weinig verder gegaen,
Tot aan een boerescheure,
't Is daar, dat Ons Heere geboren werd,
En er sloten noch vensters, noch deuren.

Of 't waren nog andere liedekens, welke we hoorden en die ons deden denken aan zoo'n schilderij van Breugel, waarop de menigte te Betlehem samenstroomt op sleden of door de sneeuw stappend, waarop Vlaamsche boeren een « zwijntje kelen » ter wille van die groote menschenmassa, waarop de kraan in 't vat al gereed zit.

Naïef Vlaanderen, zoo dachten we dan dikwijls. Naïef, maar hartelijk goedig, blij.

Na 't feestmaal werd 't stillekens tijd voor de Kerstmis, die te middernacht gevierd werd... 't Is waar, in de laatste jaren werd die dienst meestal op 4 uur 's morgens gesteld.

Maar een eigenaardig verschijnsel bleef: die zwevende lichten boven 't donkere land, want de boer, die zijn familie voorging door de sneeuw, doch menig jaar ook door 't slijk, was gewapend met de ouderwetsche bollantaarn, waarin nog 't liefst eigengeperste koolzaadolie gebrand werd.

En 't kerkje met zijn helverlichte ramen en 't klokje in den toren wenkten de geloovigen.

Vóór 't altaar had de koster 't stalleken gemaakt, met 't kindeke in de kribbe, en Jozef en Maria en de herders er omheen, alles bestraald door een zee van kaarslicht.

Maar 't was niet altijd maar één klok die wenkte, zooals we reeds zeiden.

Over 't land bij den IJzer, waar heden 't kanongebulder klonk, jubelden in den Kerstnacht oude, zware klokken uit menigen hoogen, nu beschoten of verwoesten toren, drie klokken tegelijk, geluid met gevoel, in passend rythme, want

die kunst was daar in eere. Onhandige klokkenluiders duldde men er niet.

In de kloosterkapellen klonken te Kerstnacht gewijde liederen.

Te Roeselare, de thans zoo doodsche, sombere stede achter 't front, heb ik het met ontroering gehoord in 't kleine straatje, dat van de Wapenplaats naar de Groote Markt leidt, vóór 't gesticht der kloosterzusters :

Adeste Fidelis.
Komt allen te zamen,
Komt verheugd van harte.
Betleëms stal in den geest bezocht,
Zien wij er 't kindeke ons tot heil geboren.
O, laten wij aanbidden,
Dien Koning!

Hoe rein die zilveren stemmen... En uit den hoogen St-Michielstoren schenen de klokken dat gezang te begeleiden met hun plechtig :

Bim, bom, bam.
Bim, bom, bam.

Helaas, in datzelfde gebouw lagen nu gewonde, jonge mannen te kermen en te kreunen, of grepen stervenden in doodsnoed de handen hunner verpleegster.

En menigen nacht — misschien zou het in den Kerstnacht ook gebeuren — klinken doffe stappen door de ledige straten en weten zij, die niet kunnen slapen, dat er weer gestorven soldaten naar 't kerkhof buiten den Dixmuidschen Steenweg worden gedragen.

Op die Kerstavonden, in de gezellige, warme kamers der boerderijen, werden ook legenden verteld.

'k Herinner mij deze :

Drie mannen zaten te kaarten, in afwachting dat ze naar de Kerstmis zouden gaan. Een vierde trad binnen en vroeg of hij van de partij mocht zijn en werd van harte welkom geheeten.

De vreemdeling bracht gloed in 't spel. De tijd vloog om en niemand dacht nog aan de Kerstmis. Eenige kaarten vielen op den grond. De heer van 't huis raapte ze op. Plots slaakte hij een kreet van schrik. Hij zag nu, dat de vreemdeling bokkepooten en een staart had.

— 't Is de duivel, riep hij.

En ja, de bezoeker was niemand anders dan Satan, die nu haastig verdween, spottend : « Ik heb toch gemaakt, dat ge de Kerstmis niet kondt bezoeken ».

Dit was dus zijn doel geweest.

Hoeveel Vlaamsche legenden werden in dit jaar waarheid.

Een ander monster had niet alleen de Kerstmis in Vlaanderen onmogelijk gemaakt, maar alle Kerstvreugde bedorven.

Dat monster was de oorlog!

Geen vreugdeschoten zouden van hoeve tot hoeve klinken; neen, de geweren knalden, om kogels in kloeke, gezonde lichamen te jagen en kanonnen bulderden, om te verminken en te dooden en hoeven en huizen te vernielen!

Kerstmis vieren, nu we duizenden dooden hadden, nu België zooveel woeste plekken, zooveel versche graven, zooveel hospitalen telde!

Kerstmis vieren, nu de overheerscher door den oorlog zijn vlag had kunnen hijschen op onze fiere torens en belfrieden!

Kerstmis vieren, nu ellende dreigde, nu het brood, de brandstof zoo schaarsch was!

Menige verloving, bij Kerstmisleute op de hoeven ontstaan, is verbroken, omdat de jonge man zijn leven offerde voor het zoo wreed besprongen land.

En boeren, die verleden jaar misschien nog het feestschot losten, kregen nu een schot in 't hoofd, in de borst... omdat er rust moest heerschen achter het front en de Deutsche soldaat zou weten, dat hij slechts vooruit behoefde te zien.

Van die rust sprak de nieuwe gouverneur von Bissing!

'k Herinner me nog levendig hoe eenige jaren geleden de kerststemming in Vlaanderen bedorven werd door een drama. Twee jongelingen waren 's avonds uitgegaan om een konijntje te schieten. Stillekens gingen ze door een weide, langs de spoorlijn Brugge-Gent. Eensklaps klonk een schot. Een der jongelingen viel neer.

— Broere, 'k ben geschoten! riep hij. En wat later, na gekerm en gekreun : « Breng me naar huis, naar vader en moeder, want ik ga sterven... »

De ander kon het zware lichaam niet dragen. Hij snelde weg om een voertuig te halen. Dadelijk keerde hij met een stootkarretje terug.

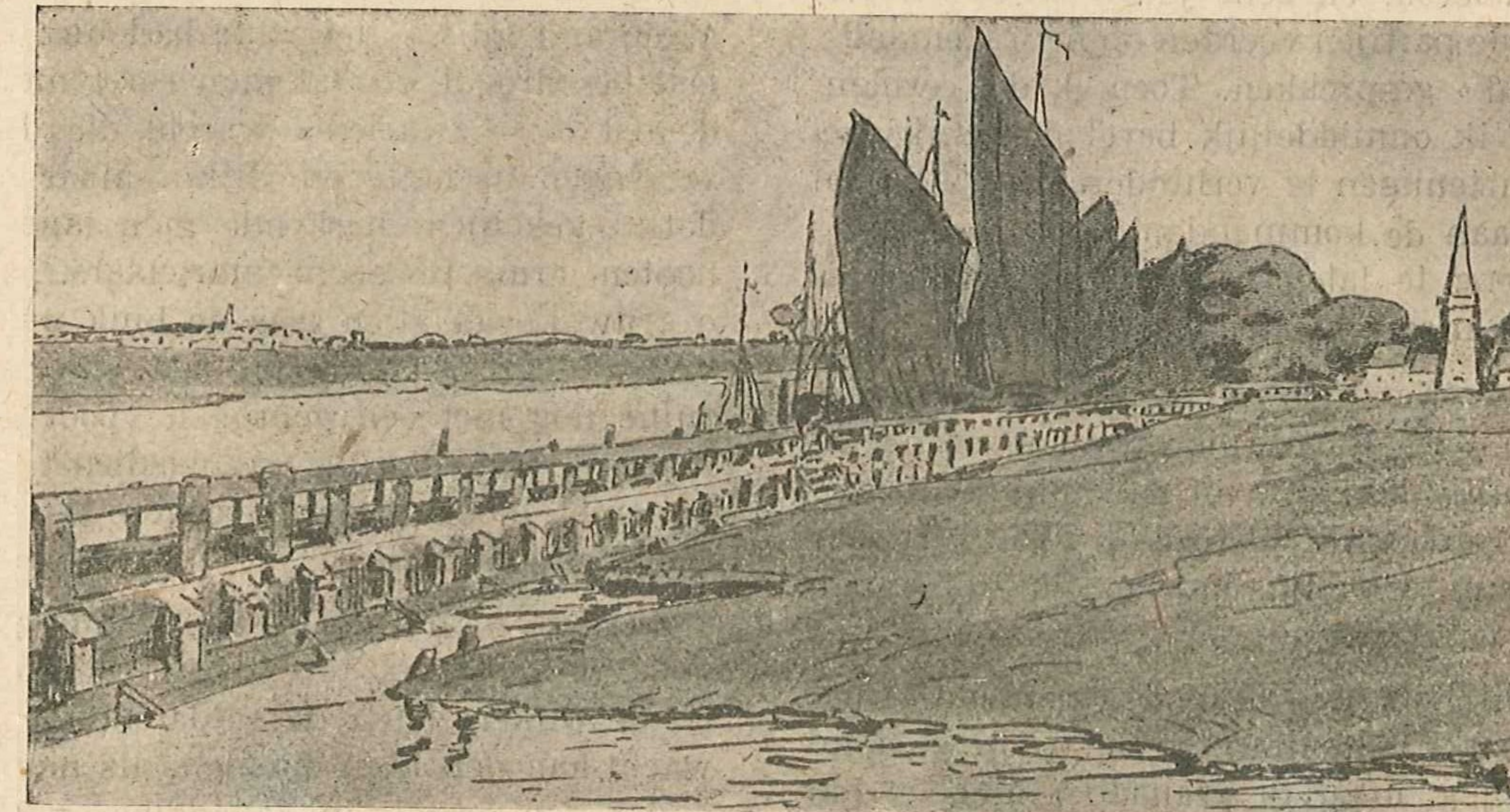
Zijn broeder was recht gekropen, zat in de weide op de knieën en door den stillen nacht klonk zijn laatste bede, 't gebed van den stervende.

« Onze Vader, die in de hemelen zijt,
« Gebenedijd zij uw naam... »

« Ons toekome uw rijk... »
Weenend zwoegde de broeder den gewonde op 't karretje. En nog herhaalde de arme jongen zijn gestamel. De ouders waren reeds te bed. Ze werden gewekt om bij 't doodsleger van hun zoon te staan.

En 'k herhaal het, dat drama schokte 't Vlaamsche volk. En men gevoelde zoo scherp 't geweldig onrecht, dat om een konijn, een jong leven gebroken, vernietigd moest worden.

En nu vierde men Kerstmis onder 't gevoel van 't geweldig onrecht, dat duizenden onzer jonge mannen 't leven brak, dat rouw en ellende bracht in zooveel, zooveel gezinnen, dat van België een kerker maakte.

De havengeul van Nieuwpoort

Kerstmis aan 't front... En ik denk aan de beschrijving van een West-Vlaming :

« 't Is of er duizenden keuns (konijnen) in die bergen en dalen nestelen. 't En is men ziele geen oorloge boven, maar onder den grond. Dat leeft en slaapt en eet daar. Er komen groote wagens met levensmiddelen. Ze geraken bijkans niet voort over de smerige, in brokken gereden en geschoten wegen... « 't Is voor de kelders », zeiden we. Want ja, de heele strekke is gekelderd, is vol grachten en gangen. Dan komen ze achter water op d'hofstee's of in de prochies. 't Is een aardig gedacht te weten, dat er daar duizenden soldaten onder den grond zitten. En als die kanons beginnen worden veel gasten onder d'eerde geschoten; ze zijn

dan seffens begraven. Komen er gekwetsten af, ze zijn onkennelijk van de mooze (slijk), je en kan dikwijls niet zeggen of ze een grijze of blauwe uniform dragen, ze zijn al geluwe (geel) van den leem. En komen ze uitgestoomd, ja, wat er dan gebeurt, dat weten we niet, want we zijn er niet bij. En 't is maar goed ook, want 't is dan met de bajonette te doen. »

Raoul Magelein begaf zich met Kerstmis naar den sektor van Dixmuiden... 't Was ook de herinnering die er hem heen dreef, nu hij eenige uren vrij was.. Nooit gelijk thans had hij de heerlijkheid van 't vredesleven gevoeld. Verleden jaar stond er een Kerstboom bij Veirle en brandde er in den haard van den rentenier, welke zeer aan de oude gebruiken gehecht was, een reusachtig kerst-

blok. Nancy zong gevoelige kerstliederen... 't Was of hij haar stem nog hoorde... Wat had hij toen dat alles weinig gewaardeerd!

En thans lag Dixmuiden daar als een zwarte puinhoop, een oord van ellende. In de kelders huisden de Duitschers, voor wie de overheid, onder meer te Brugge, lampen en kachels had gerekwireerd. In den afgeloopen nacht had men de keizerlijke soldaten langs het gansche front hooren zingen. Op sommige punten was er zelfs een wapenstilstand geweest. Buiten de officieren om, hadden Duitschers en entente-manschappen sigaretten gewisseld... Daar voelde men op dien stond toch de afschuwelijke tegenstelling tusschen den toestand der menschheid en

het lied der Engelen... « Eere zij God in den Hooge, Vrede op aarde aan de menschen van goeden wil... » Doch van hoogerhand had men aan die verbroedering spoedig een eind gemaakt... De volkeren moesten elkander immers haten... Zoo eischte het de gruwelijke oorlog. Maar schalk French schreef hierover in zijn werk « 1914 » : « Reads bij de ochtend-schemering van den eersten Kerstdag namen op verscheidene punten van het front de Duitschers een gewaagd initiatief, door te beproeven een verbroedering tot stand te brengen. Dit begon met de verschijning van afzonderlijke soldaten, die hun loopgraven verlieten en naar de onze kwamen, met kerstbomen in den arm. Op zekere gedeelten vond dit bij de Britten instemming, en den ganschen dag heerschte daar een beperkte vriendschappelijke geest. Soldaten, onder-officiëren, en zelfs jonge officieren van beide partijen voerden op het « niemands-land » gesprekken. Toen ik dit vernam, gaf ik onmiddellijk bevel dergelijke gebeurtenissen te verhinderen en verzocht ik aan de kommandanten de instructie's streng te laten naleven; wat echter tal van moeilijkheden verwekte. » (1).

Ja, Kerstmis verzachtte de gemoederen... En Raoul, die dikwijls zoo onverschillig kon zijn, in zijn bitterheid over al 't gebeurde, had nu op zijn tocht naar Dixmuiden soms moeite, om zijn tranen te weerhouden.

Hij zag de bekende punten terug. Eerst « Lettenburg ». De herberg stond er nog, maar de granaatrichters er om heen, die vooral het terrein tot aan den spoorweg als een schuimspaan doorkerfden, getuigden, hoe hevig de Duitscher in deze richting schoot. De wegen naar

Oud-Stuivekenskerke, Pervyse en Costkerke waren slijkpoelen met op veel plaatsen diepe kuilen vol zwart water.

De gelagkamer en keuken zaten vol soldaten en in den kelder op stroo, kreunden gewonden, daar in den nacht aangebracht en die nu wachtten op verder vervoer, zoo tenminste de dood niet zulks onnoodig maakte. Op den zolder huisden de ziekenverplegers. Lettenburg, de oude, goedige herberg aan den grooten weg van Dixmuiden naar Veurne, was dus nu een hulppost. Huiverend blikte Raoul in de richting van Stuivekenskerke en de tanks... Hij wist het hoe daar nog grachten waren vol lijken... Een brankardier had hem verteld, hoe hij eenige dagen geleden met een groep burgers, die om loon, dooden hielpen halen en begraven, bij Pervyse een tiental lijken van Belgen had gevonden... Ze lagen reeds lang bij een afgebrand huis... Het vuur had hun gelaat geschroefd, zoodat men eerst meende dat het « zwarten » waren, die daar vergingen in natte en slijk... Maar naderbij gekomen, herkende men landgenooten, arme Belgische martelaars... En o gruwel, van allen was de huik uitgevoren door een varken, dat achter de ruïne nog met een gebroken poot de mannen van den begravingdienst uit zijn met bloed beloopten oogen als een roofdier aanstaarde...

Zoo was nu dit goede Veurne-Ambacht geworden... Daar tegen den spoordam en de dijken zaten de soldaten, die de wacht aan den IJzer hielden, als mollen onder den grond, in ellendige holen, waar men dicht tegen elkander hurkte om van de lichaamswarmte te genieten...

De Duitse soldaten hadden hun Kerstmistrein gekregen. Uit het vaderland bracht hij liefdesgaven, welke met automobielen langs de stukgereden, opengetrappelde, slijkerige wegen naar het front gevoerd werden.

En ja, men voelde al 't ontroerende van die liefdesgaven, vergezeld door de gedachten van moeders, vrouwen en kinderen, voor wie « Weinacht » ook zoo treurig wezen zou.

Zoon, man, vader..., ginds in dat Westen, waar zooveel dooden vallen... in Vlaanderen, dat een beruchten naam kreeg...

't Was toch een Duitscher Hoffmann von Fallersleben, die het dichtte :

Vlaanderen, dag en nacht,
Denk ik aan u.
Waar ik ook ben en vaar,
Gij zijt mij altijd naer.
Vlaanderen dag en nacht,
Denk ik aan u.

Overal vroolijkheid,
Overal lust.
Maagden van fier gelaat,
Knapen zoo vroem en draat.
Overal vroolijkheid,
Overal lust.

Vlaanderen elders mag 't
Schooner wel zijn.
Harten zoo lief, zoo teer,
Vind ik wel nergens weer.
Vlaanderen elders mag 't
Schooner wel zijn.

Vlaanderen, allen tijd,
Blijf, d'r mijn lief.
Neem van mij hart en hand,
Neem mijne trouw te pand.
Vlaanderen, allen tijd,
Blijf, d'r mijn lief.

Ja, zoo zong eens een Duitscher !

O, Duitschland, waarom nam uw leger zijn weg over ons land, waarom hebt ge een onschuldig, vreedzaam volk zoo'n droevige Kerstmis bereid !

Altijd zal de geteisterde, geschokte natie, zullen Wallonië en Vlaanderen met hun duizenden dooden u dat blijven vragen ! Waarom, waarom ?

« Neem mijn trouw te pand ! » Die woorden leken nu een vloek... Bij de rosse vlammen van Vlaamsche dorpen en hoeven, en 't noodgeschrei van Vlaamsche weerlooze menschen klonk een ander lied van Hoffman : « Deutschland über alles ».

Ja, de droevige gedachten van Duitse moeders, vrouwen, kinderen, moesten nu op « Weinacht » ook naar Vlaanderen zweven.

Welk een vreeselijke beteekenis hadden voor hen Hoffmans woorden gekregen :

« Vlaanderen, dag en nacht
Denk ik aan u... »

En velen in het bezette land voelden 't ontroerende van dien Kerstmis-trein. Ja, gij die in bladen en tijdschriften het Belgische volk belasterde met uw verhalen van georganiseerde franc-tireursbenden, met uw fabelen van uitgestoken oogen, van gruwelijke mishandeling van Duitse vrouwen en kinderen, welke bij den aanvang van den oorlog het land moesten verlaten, ja, zooveel moeders

en vrouwen in België dachten bij 't zien van uw gewonde of vermoeide soldaten, vol deernis aan de achtergeblevenen in Duitschland, en zeiden dan : « Ze worden ook maar gezonden. Ze moeten gaan. 't Zijn al moeders kinderen. »

De Britten kregen scheepsvrachten kerstgeschenken uit hun vaderland, en Britsche vrouwen en meisjes richtten feesten in, daar achter het front.

Ook de Franschen getuigden in hun brieven van de overvloedige kerstmisgaven, welke hun bereikten...

Maar de Belgen, daar in hun gaten en holen langs 't overstroomde land, zij waren van « huis » gescheiden door den nog onverbreekbaren muur van ijzer en vuur, het nog onwankelbare front, en nu op dezen Hoogdag, bij al de herinneringen aan en in vreeselijke onzekerheid omtrent de geliefden, schreide het harte. O, hadden ze als kerstgeschenk slechts een briefje kunnen ontvangen, een regel geschrift, een groet... Velen bleven van dien troost vier jaar verstoken...

Raoul zag daarna het huis van den burgemeester van Kaaskerke, daar waar de weg naar dit dorpje afbuigt. Het dak was opengeschoten en de muur naar Dixmuiden vol grijnzende gaten. In de naakte boomen en om heen kreschen de zwarte raven...

« Kauw, kauw ! » zoo hoorde Raoul hun geschreeuw en de sombere vogels vlogen in zwermen verder...

Dat « kauw, kauw » klonk steeds zoo gezellig; 't was ons een kreet geworden, die behoorde bij de leege, rustende velden, bij 't winterseizoen, de vakantie van den boer, die op St-Maartensavond zijn reeks winterfeesten inzette, en voor wien St. Nicolaas, Kerstmis, Oude- en Nieuwe Jaar, Dertiendag en Lichtmis als zooveel mijlpalen waren in die wintermaanden van niets-doen, welke op den duur toch zwaar begonnen te drukken.

En de raven, ze worden naar hun geluid bij ons « kauwen » genoemd.

Kauw, kauw, die kreet had nu iets lugubers. Men peinsde aan die oude, romantische verhalen van raven om de galg, raven boven oorlogsvelden, aan wat men vertelde over den slag bij West-Roozelbeke, dat 's nachts te voren Filips van Artevelde in zijn slaap verontrust werd door 't gekras der « kauwen ».

1) Dergelijke feiten deden zich ook tijdens den Engelsch-Transvaalschen oorlog voor. Den avond voor Kerstmis 1900 verscheen een jong Hollandsch officier met de parlementaire vlag in het Groot, H. of. lkwartier van French en dienle een verzoek van generaal Beyers in, om een wapenstilstand te bepalen voor het begraven der dooden. Deze officier vertrok op Kerstmorgen met een kistje sigaren en een flesch whisky als kerstgeschenk van French aan Beyers. Eenige dagen later kwamen twee Britsche officieren, die gevangen genomen waren, met hun paarden en volle wapenrusting in het Britsche kamp terug. Zij hadden een briefje van Beyers, die French dankte voor zijn geschenk, en daar hij geen sigaren en whisky bezat, de invrijheidstelling van de officieren gelast had, als een cadeau van zijn kant.

Zie, daar bij het huis stonden kruises met een soldatenmuts, een vlaggetje, een verwelkten krans... De raven zwermden er om heen en dan schoten ze weer vender, om het karkas van een dood paard... of ginds op het lijk van een mensch... en hun... « kauw, kauw » scheen de lijkzang over zooveel gevallen.

In deze burgemeesterswoning logeerde vroeger admiraal Ronarch. Rechts van de gang zag Raoul officieren rond een gloeiende kachel zitten. In de keuken hurkten manschappen bij wie Magelein eenige kennissen vond. Ze luisterden naar de liedjes, welke een hunner op zijn harmonika aftrok... Een weemoedige stemming hing over hen... De vensters waren gebroken, doch de gaten door planken afgeschoten of met een vloerkleed bespannen.

In het salon lagen stukken van meubels tusschen kalk en plaaster; van 't plafond hingen de latten in flarden neer.

De tuin lag vol steenen, dakpannen, granaatscherven, stukken hout, geblutste konserveblikjes, gebroken flesschen.

Ginds links stond het station van Kaaskerke, afgebromd, opengereten als alle gebouwen hier.

En Magelein blikte rond... Een stuk van 't torentje verhief zich nog boven de ruïne..., daar tusschen de boomen, de kapel van « Maria, Troost in Nood ». En voor hem de weg naar Dixmuiden, met aan weerszijden de ijselijke geraamten van huizen. Maar verder mocht hij niet gaan... Vol liefde rustte zijn blik op de grillige steenhoopen, die hun punten als tinnen en kanteelen tegen de waltige lucht teekenden...

O, hoe gaarne zou hij er heen gewandeld zijn, om even te poozen op de bekende plaatsen, als in een pelgrimstocht alles terug te zien... Dixmuiden wenkte hem. Doch neen... 't kon niet... hij was er even streng van gescheiden nu, als de Waalsche soldaat uit 't verste Luxemburgsch dorpje van zijn huis. De IJzer scheidde beide partijen en wie er zich bij waagde, liep in den muil van den dood...

En hoe zou men daar over Dixmuiden Kerstmis vieren! Ha, de soldaten van Oostende, Westende, Middellkerke, van Zevékote, Gistel, Leffinge, zochten zij

heden niet met feller harteklop dan anders hun toren...

Voor Vlamingen aan de andere zijde der linie was het een allertreurigste Hoogdag.

Den 21n had burgemeester Faict, van Slype, die eenige weken na zijn vertrek op het dorp terugkeerde, telefonische bevelen van admiraal von Schroder gekregen, dat de geheele bevolking de gemeente verlaten moest, uitgenomen vijftig man, die het vee zouden blijven verzorgen.

't Order luidde de bewoners op 22 December aan de pastorie te verzamelen; dan zouden ze naar Brugge geleid worden. De veldwachter Van Houtte ontving last, om tusschen twee soldaten van huis tot huis te gaan en de bevolking dit gebod over te brengen en de namen op te teekenen. Overal heerschte verslagenheid. Men had de gevaarlijkste dagen getrotseerd, toen de granaten uit zee gansch Slype deden daveren... Nu er meestal kalmte heerschte moest men huis en have verlaten en in den vreemde gaan dolen.

Was het ellende te lijden... dan liever ellende aan den eigen haard, doch de bezetter duldde het niet en in den kouden Decembermorgen, toen de duisternis nog het dorpje omhulde, stonden grooten en kleinen, ouden en jongen, moeders met wichtjes, grijsaards leunend op sterkeren, aan 't pastorale huis gereed, den weg der ballingschap op te trekken.

De heer Van Houtte had last aanwezig te zijn met de naamlijst. Er ontbraken nog gebrekkige lieden, die niet gaan konden. De veldwachter moest ze op draagstoelen halen, en deze ongelukkigen alsmede de oudste lieden werden in roode-kruis auto's naar Oostende of Brugge gevoerd. De droeve optocht vertrok... De vrouwen Stephanie Desmedt-Van Houtte, Charlotte Stubbe en de weduwe Van Houtte-Coene, waren te ellendig gesteld om zich zelf te helpen en bleven drie dagen en drie nachten op stoelen liggen tot ze op aandringen van den garde per auto naar Brugge gevoerd werden.

De heer Van Houtte, wel vermoedend, hoe de soldaten het verlaten dorp zouden plunderen, bracht de kerkschatten en gewaden, ter waarde van 25.000 frank

samen, en overhandigde ze later aan den deken Camerlynck te Oostende. Maar de brandkas der kerk was reeds opengebrouwen en het H. Brood lag over den vloer verspreid. Majoor Schneyder, ortskommandant, stelde een onderzoek in; de veldwachter verklaarde, dat de kerk rijk was en er in de brandkas wel voor 35 duizend frank waarde kon geweest zijn. Van Houtte moest daarvan proces verbaal opmaken; de Ortskommandant zond het naar den admiraal en de garde een afschrift aan den prokureur des Konings en den bisschop van Brugge.

Van Houtte bracht de gewijde brooden

Zoo was dus Slijpe ontruimd en vierden de bewoners Kerstmis in een vluchtcord van het sombere Brugge.

En dan te Wilskerke. Het kleine dorp moest nu duizend, dan twee duizend soldaten herbergen. De officieren logeerden veelal in het schoolhuis van meester Derdeyn. Eens waren er zestien, die den ganschen nacht dronken en zongen en bij wijlen dansten. 's Morgens lag de kachel omver getrokken, de champagne in plassen op den vloer, tusschen gebroken flesschen en glazen.

Toen de heeren ter ruste gingen, moest de onderwijzer al de deuren insmeren,

Normaalschool van Torhout tijdens den oorlog lazaret.

aan de geestelijkheid te Oostende, sloot de archieven van het dorp in het gemeentehuis, waarvan de Duitse overheid de deuren toezegelde 1).

1) De heer Van Houtte verliet Slype op 31 December en vestigde zich te Oostende. Den 26 Januari vernam hij, dat het gemeentehuis beschoten en het archief in gevaar was. Met een reispas, een Belgisch voerman en opgeleid door drie gen'darmen, ging Van Houtte in den nacht van 28-29 Januari 1915 het gemeentearchief redden. Nauwelijks had hij uit het verwoeste gemeentehuis een vracht boeken opgenomen of een Duitsch officier verscheen en geleidde hem bij den ortskommandant. Van Houtte werd uitgescholden voor spion, enz. De ortskommandant geleidde den veldwachter terug naar het gemeentehuis en toonde hem een portret zegende: Gij kent dezen man, het is een spion, een Belgisch notaris. Van Houtte kende hem niet. Dan mocht de garde de boeken, burgerstand, bevolking, kadaster, veroordeelingen in volle duisternis afhalen en ontving nu en dan van de soldaten vuistslagen en stampen. Uit liefde voor zijn boeken, waaraan hij 25 jaren werkte, gelukte hij er in alles te redden, maar kreeg voor deze daad vier weken gevang.

opdat ze door hun geknars de ongewenschte bezoekers niet gestoord zouden hebben. Uit Westende en Lombardzijde sleurden de soldaten meubels en piano's naar Wilskerke, maar wijn bleef toch de meest geliefde buit. De heer Derdeyn getuigde zelf:

« Bijzonderlijk met de Kerstdagen dronken de Duitschers veel wijn, die, naar ik zien kon, kwam van Mevr. Soetens en de Delhaizewinkels van Middellkerke!

De helft van den tijd dronken de officieren dat zij van hun zelve vielen. 't Gebeurde eens, dat er bij den smid Ekelson een kortewagen moest gehaald worden: een dronken officier werd er in gelegd, zonder dat men er acht op sloeg dat de kortewagen met koeimest was besmeurd! Men voerde hem aldus tot aan zijn woning, bij den brouwer Mortier, terwijl al de anderen hem uitgeleide de-

den en gezelschap hielden, al zingend! 's Anderdaags mocht de ordonnans de kleederen kuischen.

Op een anderen dag kregen de Duitschers het venster van een kamer niet open. Zij riepen mij bij, en toen ik het venster had geopend, wienpen zij mij aan de deur zeggend: « Dat is hier onze kamer! »

De heer Derdeyn verliet eindelijk de gemeente en begaf zich naar Oostende, maar de Duitschers dwongen hem terug te keeren. En hij vertelt hierover: « Een gendarm geleidde mij naar de tram van Middelkerke, die ons beide tot deze gemeente voerde; van daar mochten wij te voet naar Wilskerke, waar ik in de pastorie werd binnengebracht en ik terdege begon uitgescholden te worden en ik bedreigd werd, naar ik kon verstaan, naar Duitschland te worden gestuurd ofwel voor den kop te worden geschoten ». De kommandant-stellvertreter (plaatsvervangend bevelhebber) zegde mij: « Gij hebt Wilskerke verlaten, omdat het zal gebombardeerd worden. » — « Neen », antwoordde ik, « omdat ik voor mijn huisgezin geld moest winnen ». — « Gij hebt gezegd, weersprak de kommandant, dat Wilskerke door de Engelschen zou worden gebombardeerd. Gij zijt dus in kennis met hen! Gij moet naar de wacht om daar uw veroordeeling af te wachten, maar als gij uw vrouw en kinderen doet terugkomen, zult gij er mogen bijgaan, en 't zal dan gedaan zijn! »

Ik haastte mij den gendarm, die mij had opgebracht, een briefje mede te geven voor mijn vrouw, haar verzoekend met onze kinderen terug naar Wilskerke te komen. Daarna werd ik opgesloten in de wacht, ingericht in de herberg van den heer Jules Muylaert. Volgens ik daar hoorde, ging ik door als een spioen.

's Anderdaags kwamen mijn vrouw en kinderen, in sneeuw, koude en regen, op een open wagen af, met wat meubelen en een weinig mondbehoefden. Toen ik ze van ver zag afkomen, was ik uiterst verheugd en ik vertelde aan den officier der wacht wat den Stellvertreter mij gezegd had. Ik moest mede naar de pastorie, en gedurende twee uren helpen lossen aan den wagen. Mijn 7-jarig zoonje, toen het mij zag afkomen, kwam zoo haastig tot zijn vader geloopt dat

het struikelde en met zijn kleertjes in 't slijk viel!

Maar meester Derdeyn mocht nog niet naar huis; hij bleef als een gevangene in de wacht. De stellvertreter zei dat de « Duitschers in Oost-Prusen ook veel te lijden hadden. En de onderwijzer ver volgt zijn verhaal:

« Van dan af mocht ik ieder dag, 's voornoens en 's achternens, voor een uur naar huis, naar vrouw en kinderen gaan, doch altijd met een soldaat, bajonet op het geweer. Moest ik mijn gevoeg doen, ik had ook een... eergeleide van een en soms twee gewapende mannen.

De kommandant had gezegd dat wij onze slaapkamer en keuken zouden terug hebben, als mijn vrouw weerkeerde uit Oostende. 't Was allzoo ook, doch de slaapkamer geleek aan een paardenstal, en de keuken insgelijks. Men gaf de slaapkamer aan mijn vrouw. De geburen en ik hielpen den wagen lossen en alles in de kamer plaatsen. Als mijn vrouw zich naar de keuken begaf, werd zij door een soldaat buitengeworpen. Dan verkeerde haar verdriet in razende gramschap en begon zij de Deutsche officieren en soldaten uit te maken voor alles wat in haar gedacht kwam, bij zoover dat zij begon te roepen, al op een stoel staande: « Leve Koning Albert! Leve onze Koningin! Leve België! Leve ons onafhankelijk land! Nooit zult gij door Nieuwpoort geraken! » De officieren zwollen op van woede en dreigden haar bij mij te steken in het wachthuis. Daarop antwoordde zij: « Daar is juist mijn plaats! Ik vraag niets meer dan bij mijn man te zijn! » Verder zegden de officieren en de soldaten: « Wij zijn nieuwe soldaten, wellicht zullen wij door Nieuwpoort geraken! », doch zij antwoordde: « Er komen hier al zes maanden nieuwe soldaten en nog is de toestand geen stap veranderd, en hoe zoudet gij door Nieuwpoort geraken met zulke soldaten waarmede gij afkomt? De eerste waren nog flinke, groote sterke mannen, maar nu zijn het maar snotneuzen meer! »

De soldaten waren zoo kwaad, dat mijn vrouw en mijn kinderen zich niet meer buiten de deur mochten begeven.

Drie of vier dagen later kwam er een Kommandant van het 205^e, die een beter hart had. Mijn vrouw, die zulks

hoorde, vroeg om haren man t'huis te hebben. Onmiddellijk stuurde hij een schrijven naar de Kommandantur van Middelkerke en seffens kreeg ik toelating dag en nacht thuis te blijven.

Van dan af hoorden wij geen goed woord meer, noch mijn vrouw, noch ik: 't was altijd van « spioen » alhier, en van « spioen » aldaar!

Ook andere personen hadden het zwaar te verduren, zooals de pastoor, de heer Vincent Lefere. Met burgemeester August 'S Jonck was hij eenigen tijd gijzelaar geweest, opgesloten in het huis van den smid Ekkelson. Vengezeld door een soldaat mocht de priester elken dag mis gaan lezen.

Toen de pastoor weigerde de sleutels der kerk af te geven, welk gebouw de bezetter naar willekeur wenschte te gebruiken, werd hij natuurlijk verdacht... tot hij eindelijk op Zondag 20 December, na de hoogmis, afgehaald werd, onder voorwendsel dat er 's nachts te voren licht was geweest in den toren en mede moest naar Middelkerke, en van daar naar Oostende en Brugge. Dien Zondag moest het kind, een meisje, gedoopt worden van Gustaaf Bayaert. De doop was vastgesteld op 's voornoens rond den elften, en zou ten huize geschieden, doch wie niet kwam, was de E. H. Pastor: men weet waarom! Het meisje werd 's anderdaags door den koster gedoopt en kreeg den naam van Irma.

De pastor kwam eenige dagen later, in auto en vergezeld van Duitschers terug achter de H. Houties en de H. Ollie, ook achter verschooning. Hij bleef daarom trent een half uur en vertrok dan om niet meer terug te keeren.

Eens de herder weg, gebruikte de bezetter de kerk tot danszaal en in korten tijd geleek ze een waren stal. Er werden natuurlijk geen diensten meer gedaan. Nu en dan verdween het een en ander der kerkgewaden. Tapijten, kazuifels, enz. doolden rond in de kerk onder de voeten, of in den hof, in 't slijk. De soldaten gebruikten de kazuifels, de stalen, de alben en de roketten om hun geweren en andere dingen te kuischen, en zelfs om zich te wasschen; de gespelewerkte kanten deden ze er af, evenals de versierselen en de galons, de laatste waarschijnlijk om aan de nieuwe officieren en onderofficieren strepen te ge-

ven. De kelken en andere H. Vaten waren hier en daar in de kerk op den grond verspreid.

Als alles reeds beschadigd was wilden de Deutsche overheden de verantwoordelijkheid van hun schouders werpen en deden de kerk sluiten — zulks gebeurde rond den 20^{en} Februari. Ze lieten dan een vrouw komen, de stoeltjeszetter Louise Van Mulllem, gelast met het reinigen der kerk en dwongen haar de overschotten bijeen te verzamelen. Later werden die overschotten door de Duitschers zelve naar Oostende overgebracht en aan den Z. E. H. Dekken van die stad overhandigd — het goudwerk was eilaas weg: 7 paar slingers met diamanten, 3 gouden ketens en 3 diamanten kruisen! Om het uit te halen hadden de dieven een gat in den geldkoffer geschoten, die in een der sakristijen stond.

De kerk bleef gesloten; 's Zondags evenwel, werd er mis in gelezen door Deutsche aalmoezeniers, doch nooit ging er een burger naar toe!

Een « Hauptmann » zekere Strohmann had er een duivelsch genoeg in de gansche bevolking nu en dan voor de kerk samen te roepen en de mannen in het gebouw te stoppen. 't Was daar een lastig leven bij het front. 1)

Tegelijk met de bewoners van Slype moesten die van Sint-Pieters-Kapelle heen 2). We hoorden reeds van hun beproeving. Den 21^{en} December, om vijf uur 's avonds, kreeg de bevolking bevel, dat zij om twee uur 's nachts op de dorpsplaats moest zijn. Dit onmensche-lijk gebod bracht diepe verslagenheid, doch gehoorzamen was de wet.

Huiverend, angstig, bedroefd trappel- den de ongelukkigen samen. Te voet naar Oostende! klonk de verordening... De officier die ze uitvaardigde in zijn warm bureel, bij den knetterenden haard, onder 't genot van wijn en si-

1) Eind April 1915 werd Wilskerke beschoten en ontruimd. Tal van hoeven bleven echter bewoond.

2) St-Pieterskapelle was in de middeleeuwen een kapel ahangende van de kerk te Slype. De kerk van Slype dateerde uit de 13^e eeuw, die ons bijna ongeschonden gespaard bleef. In 1822 werd een deel een prooi der vlammen. In 1829 had een voorloopige en in 1897 een degelijke herstelling plaats, waarbij men ook den toren negen meter verhoogde. Wie voorzag toen het gruweljaar 1914? De kerk stond onder de Tempeliersorde, van wier leden er nog fraaie grafsteenen aanwezig waren.

gaar, moest een hartelooze kerel zijn. De doolaars sleurden zich langs den donkeren, modderigen weg voort; kinderen en gebrekkigen werden op kruiwagens gevoerd. Men hoorde klagen, weenen, zuchten, kreunen...

Dertien personen hadden den oproep niet beantwoord; onder hen bevond zich de brave oud-onderwijzer en gemeentesekretaris, de heer Eduard Lissnijder, die reeds weken een ernstige wonde aan zijn voet had.

Hij mocht echter niet in zijn woning blijven; 's anderdaags werd hij door Deutsche soldaten op een matras naar de kerk gedragen, waar zich ook reeds de andere geblevenen vertoefden, onder meer een moeder met een kindeke van drie weken... De gure wind huilde door het geheel doorschoten gebouw; men liet de rampzaligen den ganschen dag zonder eten. Om vijf uur 's avonds reed een boerenwagen van Zevékote voor; de dertien personen moesten er opstijgen en werden naar Gistel gevoerd, omringd door soldaten. Versteven van koude kwamen ze daar aan. De andere bewoners van Sint-Pieters-Kapelle vertoefden te Oostende en Brugge. De zeventigjarige heer Lissnijder vroeg nu ook een pas naar de laatste stad en op Kerstavond kwam hij met zijn achtenzestigjarige vrouw, een zoon en een verwante van tachtig jaar bij zijn schoonzoon, den heer Maerten aan. Eindelijk waren ze in veilige haven...1)

Schoore en Spermalie waren reeds eenige dagen vroeger ontruimd. Schoore naar Schorre aan de moeren ontwoekerden grond genoemd, ligt dicht tegen den IJzer en we weten reeds hoe daar en bij Schoorbakke hevig is gestreden geworden. Spermalie is het punt, waar

1) Maar al die ellende verzwakte deze lieden nog meer: de 80-jarige verwante, vrouw Sophie Fiers overleed in Oktober 1915, en de heer Lissnyder in Juni 1917 en zijn zoon in December 1917. De landbouwer Zwaenepoel Victor en zijn broeder Jozef, die 's avonds met licht naar den kelder gingen werden beschuldigd van spionage en naar Duitschland gevoerd. In 1918 moesten bewoners van St-Pieterskapelle naar hun dorp voor de Duitschers gaan werken. Van de gemeente bleef alleen een ruïne over. Zoo schreef de heer Maerten mij: « Na den wapenstilstand vond ik nog een halven tichel van het huis mijner schoonouders en dit was het eenig overblijfsel.

de wegen van Mannekensvere, Sint-Joris, Nieuwpoort, Sint-Pieterskapelle, Zevékote, Gistel, en van Pervyse, samen komen.

Spermalie of Spermaille, beteekent Nieuw Jerusalem, en was de naam van een vrouwenklooster der Bernardinen, in 1233 door een rijke maagd Gela gesticht. In 1568 weken de zusters naar Brugge.

Spermalie was nu in dezen oorlog een gewichtig knooppunt van wegen; onze achterhoede trachtte er de Duitschers op te houden en den 16en en 7en October hadden er schermutselingen plaats. 's Zondags, den 18en, moesten de Belgen voor den grooten stroom vijanden wijken en om tien uur waren de keizerlijke soldaten er meester. 1) Daarna werd Spermalie geweldig door onze artillerie van uit Schoore gebombardeerd.

Veel bewoners zaten angstig in den kelder der woning van den heer Hippoliet Broucke, handelaar in zaden, maar de dorpelingen werden met een brutaal «heraus» weggejaagd en gingen dan schuilen op de hoeve van Pieter Osaer in de richting van Slype.

Natuurlijk zagen ook de bewoners van Spermalie veel af. De Duitschers, die in papieren ontdekt hadden, dat de heer Broucke veel zaken met Engeland gedaan had, waren hierover zeer nijdig.

Hij had 53 zwijns op het hof, en als de bezetters er een namen en hij een bon vroeg, kreeg hij zeer dikwijls ten antwoord: «Vraag aan Engeland! Gij goede vriend ervan!»

Broucke vertelt van die dagen:

«We hadden thuis een jong luitenantje, zekere Meier, monocle dragend, en volgens de soldaten vertelden, zoon van een poedenfabrikant. Hij had onder hem 7 of 8 soldaten om hem te dienen, en bracht twee manden vol zilverwerk en porselein mede.

Op 3 November zei hij mij: «Gij doet zaken met Engeland.» Ik antwoordde: «'t Is onze broodwinning! Er zijn hier ook Deutsche soldaten die Engelsch kennen».

1) Hier bevond zich o.m. majoor Van de Putte van het 3e linie; hij was een geboren Leffingenaar. Hij stierf in Frankrijk. Zijn twee zonen sneuvelen.

's Avonds, rond den zevenen, gingen mijn vrouw en ik zooals gewoonlijk zonder licht naar bed. Al met eens, 't was toen rond den negenen, hooren wij aan de deur onzer slaapkamer een overgroot gerucht. De deur was gesloten, ik sprong uit het bed en draaide het slot open.

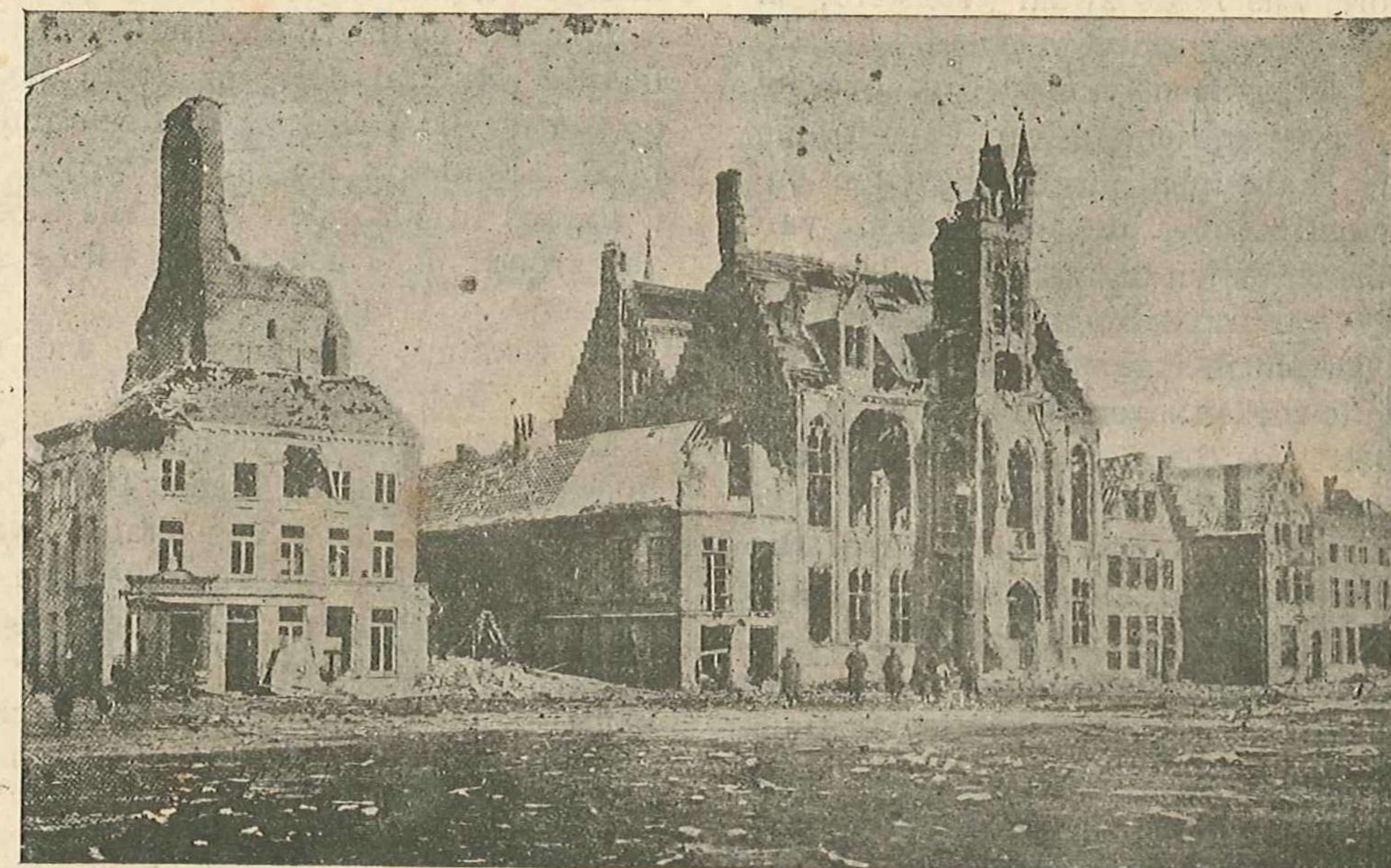
Voor de deur stonden acht mannen lijk beren, waarvan drie met een revolver gewapend, te roepen en te tieren. We wisten niet wat er gebeurd was en, in mijn schrik, vloog ik achterwaarts over naar het bed, 'k nam mijn vrouw vast en we riepen alle twee, al schruwelen: «Menheer, als 't u belieft, schiet niet, schiet niet».

dermeirsch's (uit haar eerste huwelijk), Henri Vandebussche, en den werkmán van Osaer, Louis Van Hoestenberghé, een oudén man. «Né, kozen,» zei Osaer al snikkend.

— Wat scheelt er? vroeg ik.

— Och, antwoordde hij, al voortsnikken, we moeten mede naar Zevékote, ze zeggen dat we signaal hebben gemaakt». En, brokke per brokke, kwam het er uit: de soldaten hadden tot Pier Osaer's gezeid dat ze weggingen en dat er niet veel meer zouden komen.

Osaer had beginnen zijn hof te ruimen, en 's avonds de onvoorzichtigheid begaan naar den zolder te trekken met

Verdere verwoesting op de markt te Dixmuiden — Kerk en Stadhuis

Gedurende een tiental minuten stonden ze daar met de revolvers op onze borst gericht; dan klonk het: «Allez mit!» Ik trok mijn schoenen aan, ik sliep immers gansch gekleed! Mijn vrouw kreesch en deed een vuile voorschoot aan. «Gij moet hier blijven» snauwde men haar toe. — «Ik ga waar mijn man gaat, was haar antwoord.

We werden alle twee naar buiten geleid en vonden op den duiker mijn geboortebuurt Pieter Osaer staan, met zijn vrouw, haar 3 dochters Euphrasie, Alice en Bertha, den zoon Achiel, alle vier Van-

licht en het venster toe te doen. De luitenant had zulks gezien en hen allen naar 't mijnent doen komen: hij beweerde dat Osaer en ik teekens mieken.

En nu begon voor de dompelaars een dooltocht naar Zevékote, Gistel, Oostende, maar op den duur geraakten ze toch vrij en weer op Spermalie terug, dat iederen dag beschoten werd. Elken avond tellden de verschrikte bewoners de branden, van aan den Keiem-Wal tot aan Nieuwpoort en Lombardzijde. Eens zag men 18 hoeven in lichte laaie!

Den 24en November kwam er bevel,

Afl 34 Uitgever J. HOSTE, St-Pieterstraat, 30, Brussel Afl. 34
" Het Bloedig IJzerland " Prijs: 30 centiemen

VERBODEN NADruk

WEKELIJSCHÉ AFLEVERING

12 September 1920.

dat Schoore en Spermalie ontruimd moesten worden. Men trok naar Snaaskerke en op 19 December moest men weer al verder, sommigen naar Oostende en de meesten naar Brussel.

Schoore en Spermalie waren nu oorden van ellende en dood. Zekeren dag moet er een voorname officier gevallen zijn. De heer Felix De Ghezelle, meubelen doodkistmaker in de Sint-Sebastiaanstraat te Oostende, kreeg eens bevel met een eiken en zinken kist naar Schoore te rijden. Georges Dossaer, loodgieter, vergezeldde hem. Op een kar trokken ze er heen. Op Sint-Pieterskapelle volgde een officier in auto hen en van Spermalie stapte hij te voet naast den wagen. Schoore was reeds zwaar geteisterd, en de kerk scheen geheel vernield.

Soldaten gingen onmiddellijk over tot de ontgraving, terwijl van twee zijden tegelijk kanonnen der bondgenoten onophoudelijk over de puinhoopen van Schoore granaten de lucht inzonden. Het gevaar was zoodanig groot, dat de Duitse bevelhebber aanspoorde een schuilplaats te zoeken tegen den kerkmuur. Inmiddels werkten de militairen voort, zich van tijd tot tijd bukkend wanneer de projectielen boven hen huilden. Het lijk lag niet diep; het was in een laken gewikkeld en had weinig geleden. In kloortsachtigen haast werd het in de twee kisten gelegd, en terwijl de Duitse soldaten deze wederom in den grafkuil lieten zakken en de groeve sloten, betaalde de bevelhebber de rekening van De Gheselle en Dossaer.

Ziedaar een tooneeltje uit dezen luguberen hoek van Vlaanderen. En nog een voorbeeld. We hebben den uittocht van de Lombardzijdenaars beschreven. Toch waren er steeds, die nog bleven.

Theophiel Devacht vernam, dat de 96-jarige Ivo De Ceuninck alleen in zijn woning was gebleven, en besloot eens te gaan zien hoe de dompelaar het stelde. Hij zocht geheel het huizeken af zonder den ouden man te vinden; opeens hoorde hij gekreun onder een bed: hij bukte zich en zag den armen duits onder het ledikant liggen. Deze was daar gekropen uit vrees der bommen en houwitsers, die t'allen kanten rondvlogen. De man leed honger en dorst, doch er was niets in huis en Devacht kon onmogelijk nog denzelfden avond heen en weer gaan

naar den kelder van Pieter Rosseel, waar hij zelf verbleef, daar de beschieting buitengewoon hevig was. Het oud mannelke weigerde hardnekkig van onder het bed te komen. Devacht zei hem dat hij 's anderdaags, in de vroegte, eten en drinken zou brengen.

En 's Vrijdagsmorgens verliet Theophiel Devacht den kelder van Pieter Rosseel, eenige boterhammen en een kan warme koffie dragend voor den ouden De Ceuninck. Eilaas, hij vond den armen dompelaar dood uitgestrekt onder het bed liggen, bezweken van schrik en honger. Hij nam het lijk op en legde het op het bed.

Den volgenden dag wikkelde hij het lichaam in een laken en sleepte het op een ladder naar het kerkhof waar hij haastig een graf dolf; maar hij stootte op een doodkist en koos dan een andere plaats. Eindelijk rustte de grijze De Ceuninck in Vlaanderens nu zoo bloedigen grond. Maar nog zou de oorlog zijn gebeente niet eerbiedigen...

Ja, Kerstmis aan het front was tragisch aan beide zijden der linie...

En dat voelde Raoul nu hij op den hoogdag zoo lang naar Dixmuiden staarde, al verborg een grauwwzwarte lijn van den IJzerdijk ginds helgeen wij hiervoren verhaalden. Doch de afschuwelijke oorlogstemming hing over het gansche terrein... En de Duitschers konden die niet wegnemen, al zongen ze met dreunende stem:

« Stille Nacht, Heilige Nacht! »

Somber gestemd reed Magelein heen. De korte dag zonk weg in den grijzen schemer...

Waarheen nu? O, al de herinneringen drukten hem als een last op de ziel... Nancy, Nancy! Zijn hart schreide om de geliefde... Maar ze was de zijne niet meer... En toch... nog steeds sloeg de hoop op, en die hoop was het die hem naar De Panne dreef. Hij zette zijn rijwiel weg en dwaalde rond als een bezwaarde pelgrim, zoekend naar rust. Daar gingen soldaten een lokaal binnen. Door de geopende deur zag Raoul het geflonker van een stralenden kerstboom. Hij stapte binnen...

— Wat is dat hier? vroeg hij aan een piot.

— De kerstboom van de protestanten... Zie, daar voor staat hun aalmoezenier...

Zware stemmen hieven een lied aan...

« Ga, vlied met uw smarte,
waar niemand haar ziet,
of heeft ieder harte
zijn bitterheid niet?
Houd wat u moog kwellen,
Steeds rust in 't gemoed;
Ga, zeg het aan Jezus,
Hij maakt alles goed;

Ga, zeg het aan Jezus,
Hij kent al uw leed.
Hij zal u vertroosten,
Hij staat al gereed.
Ga, let op het goede,
dat gij nog bezit.
Kracht geeft Hij den moede;
bid, treurende, bid!

O, hoe vele harten,
Nog zwaarder gedrukt,
door bitterder smarten,
ter neder gedrukt!
Toon niemand uw droefheid,
dat niemand ze weet,
Breng anderen uw vreugde,
breng Jezus uw leed.

Raoul luisterde een wijle naar de toespraak, maar ongetroost ging hij heen. Protestanten, Katholieken, Joden, Mahomedanen, alle godsdiensten stonden naast en tegenover elkander, en allen wekten op tot geloof, naastenliefde, vreedzaamheid, zachtheid van gemoed... Maar hoe ter wereld was het dan mogelijk, dat men de volkeren tegen elkaar opjoeg, in haat en moordzucht, met muziek met ronkende toespraken, met drank zelfs... Nu hing daar een verteederde stemming, maar morgen moest men weer slaan en wonden en doden, en wie het afkeurde, wie over vrede sprak, was een verdachte weifelaar, een defaitist... « Ga, vlied met uw smarte... »

Raoul had die woorden duidelijk verstaan! Waar kon hij anders gaan met zijn smarte, dan naar den vuilen zolder te Loo, waar soldaten op slijkerig stroo opeengehoopt lagen, treurig, norsch, moedeloos, waar de een weende, de andere somber zweeg, een derde vloekte... Bidden! O, hij had het beproefd, en hij kon niet, en soms durfde hij niet! Leek het gebed geen uitdagende spot nu men het Evangelie met onschuldig bloed besmeurde.

« Ga, vlied met uw smarte... » En even later stond Magelein met een snik in de keel aan het huisje van Duinhoek, waar de Veirle's verbleven. Groote God, daar hoorde hij haar stem... 't was Nancy, die zong als verleden jaar in de warme, gezellige feestkamer te Dixmuiden... Als muziek ruischte het oude lied:

« O Kersnacht, schooner dan de daeghen,
hoe kon Herodes 't licht verdraegen,
dat in uw duisternisse blinct,
en word geviert en aanbeden?
Zijn hoogmoed luistert na geen reden,
hoe schel die in zijn ooren klinkt.
Hij poogt d'onnoosele te vernielen,
door 't moorden van onnoosele zielen,
en weckt een stad en land geschrey,
in Betlehem en op den acker,
en maeckt den geest van Rachel wakker,
die waeren gaet door beemd en wey.
Dan na het Westen, dan na't Oosten
wie zal die droeve moeder troosten,
nu zij haer lieve kinders derft!
Nu zij die ziet in 't bloed versmooren,
aleer ze naulix zijn geboren,
en zoo veel zwaerden rood geverft?
Zoo velt de zeis de korenaeren,
zoo schud een bui de groene blaeren,
wanneer het stormt in 't wilde woud.
Wat kan de blinde staetzucht vrouwen,
wanneer ze raest uit misverrouwen!
Wat luid zoo schendigh dat haer rouwt...

God in den hoogen Hemel, hoe vol tragiek waren nu die woorden! Het was het lied over den kindermoord, dat daar klonk, maar tevens het lied van dezen tijd, de angstschreeuw van 't arme Europa, dat onder de macht van het vuur en het zwaard lag, het noodgeschrei van zooveel moeders, wier kinderen nu weggemaaid werden...

Zoo velt een zeis de korenaeren... Ook hier in Vlaanderen... in dit IJzerland en daar Iepenwaarts... En wat had blinde staatszucht nu gebrouwd... en wat werd er nog al gekonkeld, om meer landen in den gedrochtelijken volkerenmoord te betrekken.

Raoul stond te luisteren tegen de kleine hut... Rondom hem lagen de donkere duinen, waar paartjes slopen, soldaten meest en meidekens, die goedwillig, maar dwaas hun woorden van liefde aanhoorden, woorden morgen weer een andere in 't oor gevezeld... O, hoe velen gingen thans verloren ver van het front... vrouwen, meisjes, jongelingen, mannen, nu de samenleving was geschokt en de geest ontwricht werd, en onverschilligheid menig gemoed bekroop, en 't afschuwelijk « 't is oorlog » of « c'est la guerre » schorsing van wetten en vaste regelen, het verbreken van overeenkomsten, verdragen en trouw, het lossen van vroegere gelegde banden verschoonen moest... En dan, het verstompde, het verbeestende of het ontmoedigende, het verdrukkende van een oorlog, van een leven in geweld, ver van dorp, stad, gezin... En het ongeloof in wat men vroeger heilig en eerbear acht-

te, in eer en beschaving, in godsdienst ook.

Hoor, weer ruischte Nancy's stem en 't was nu een rouwzang, een lied van smarte en lijden.

« Stabat mater dolorosa
Juxta cruce lacrymosa. »
Jesus' nat bekreten moeder
Stond bij 't kruis, daar ons Behoeder.
Haar beminde zoon aan hing;
En haar docht terwijl zij steende,
Hem betreurde en drukkig weende,
Dat een zwaard door 't harte ging. »

't Was een lied van den Goeden Vrijdag... maar was het ook nu niet veel meer een kruisstemming welke over Vlaanderen hing, dan die van de vroeger zoo blijde Kerstmis... Op menigen schouder drukte het zware, allertzwaarste kruis, niet zienlijk als in de boetprocessie van Veurne, maar toch veel wezenlijker... En van zoovele moeders ging nu een zwaard door 't harte...

Raoul hoorde dan in de duisternis iemand smikken en een schaduw vlood heen. Nog andere soldaten stonden in het duin te luisteren, stille, zwerfende zielen, wien de oorlog — want ook zulks geschiedde — ernstiger stemde.

't Gezang zweeg, stemmen ronkten... Dan werd de deur geopend en een plek klaarte viel naar buiten... Magelein zag in 't schijnsel Walter Bonte en Nancy. Weg was zijn aandoening, en haat laaide op... De man, die niet vocht, maar toch aan het front rondboorde, naar de soldatenellende kwam kijken en naar de buitenwereld de leugens seinde, die men hem oplegde, als vroegen de soldaten niets beters dan maar oorlog te voeren, te schieten, te steken, te moorden, als leden zij geen schrikkelijke miserie..., als hadden zij geen besef van den gruwel...

En Raoul zag hoe Nancy hem kuste...

— Tot morgen...

— Ja...

En Bonte ging heen... Toen kwam bij den jongeling een duivelsch plan op... Hem volgen door 't verlaten duin... en dan een schot van zijn revolver... of beter nog een steek met 't mes... en geen haan zou er naar kraaien. Er zwierven immers door de gansche streek soldaten, Belgen, Franschen, Britten, Algerijnen, Zouaven, en burgers, die militaire karweien verrichtten. En Raoul sloop heen...

maar plots zag hij het beeld van zijn moeder, en hij schrok van het helsch voornemen, bleef staan, keerde dan terug...

Nancy poosde nog aan de deur. Zij staarde naar de sterren, die boven het IJzerland flonkerden. Waar mijmerde ze over...

Een hevig verlangen rees bij Raoul op; hij had immers gansch in de oude herinneringen geleefd.

— Nancy! riep hij, eensklaps nader tredend.

Zij schrok, deinsde wat achteruit...

— Och, Heere, Raoul! sprak ze dan. Zijt gij het? Kom binnen, toe kom in huis... 't is Kerstdag.

Hij voldeed aan haar verzoek, vreemd te moede, teer als een kind, bewogen tot tranen toe. In den haard knapperde een kerstblok en de heer Veirle staarde in de vlammen. Nu wendde hij zich om. Raoul zag hoe zeer hij verouderd was, inager en grijs en vervallen...

— Dat is de zoon van mijn vriend Magelein, zei hij, den soldaat herkenkend. Zet u bij, noodigde hij. 't Is Kerstavond, het goede, oude feest... Zet u bij den kerstblok, vriend... Waarom brengt ge vader en moeder niet mee als elk jaar? Of zijn ze al terug naar Dixmuiden?

— Naar Dixmuiden, mijnheer Veirle?

— Ja, ja, ze zijn terug hé? Hoort ge dat, Nancy? Waarom kunnen wij dan niet gaan?

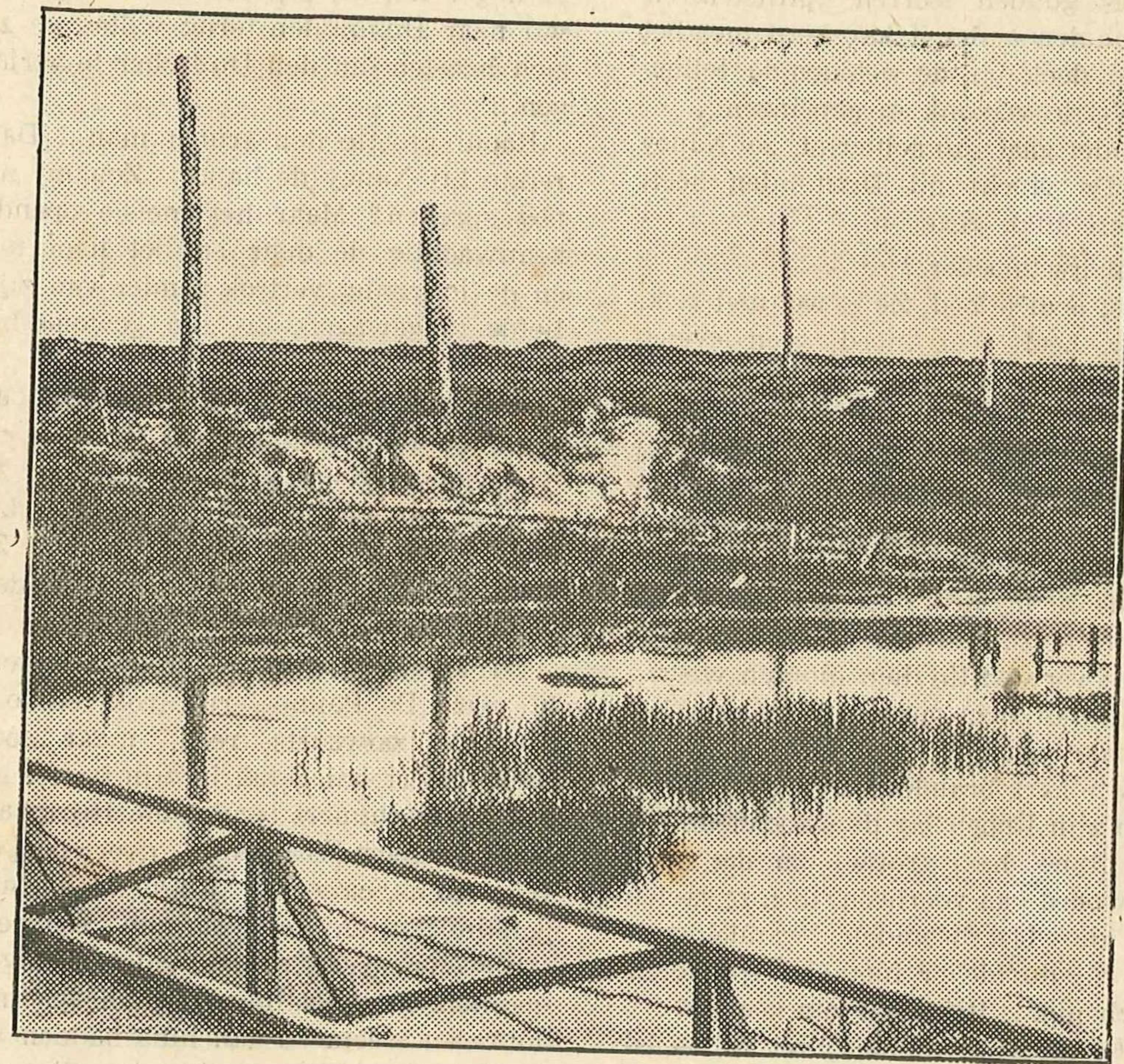
— Maar ze zijn nog niet terug, hé, Raoul... Zij moeten gelijk wij nog wat wachten...

— Vader en moeder zijn in Frankrijk, mijnheer Veirle, hernam de jongeling. Hij begreep nu, dat het verward was geworden in het vroeger zoo helder en verstandig brein.

— In Frankrijk! Hoe konden ze Veurne-Ambacht verlaten! Ik wacht hier... en als 't weer Kerstdag is, vieren we dien allen thuis... Maar die vreemdeling moet er dan niet bij zijn... die Bonte; hij is geen Vlaming, geen echte... Kerstnacht, Magelein, dat is een heilige nacht... Hier kunnen wij ons jubelfeest niet vieren, 't is te klein, maar in mijn huis met den wijden haard en dat veertiende-eeuwsch kerststalleke, dat ik te Oudekapelle van een boerin gekocht had... en dan bakt moeder kerstkoeken in die zestiende-eeuwsche vormen van

Nieuwpoort... En ik drink den warmen wijn uit mijn grooten zilveren gildebeker... Joelfeest... Waarom vieren ze niet overal de nachtmis meer... en zooals in den tijd der vaderen, als hoog uit de kerke... hooger dan den doxaal boven uit de gewelven de stemme van koorknappen klonk: « Gloria in exelsis Deo. » En de priesters beneden vroegen dan: « Wien zaagt gij, herders, zegt, o zegt ons, wie zaagt gij... wie is op aarde verschenen? » En de koorknappen jubelden weer: « Den geboren Heiland zagen wij te midden der Engelenscharen. »

Maar ze moesten alles, alles veranderen. Wij vierden toch ons joelfeest, hé, Magelein... Kerstnacht, ha, weet ge, dat in den Kerstnacht de Jerose bloeit... de Roos van Jericho, de bloemen, die ontsproten overal waar Maria op haar vlucht naar Egypten haar voeten zette. En alle bloemen openen in den Kerstnacht een oogenblik hun kelken... Weet ge dat tusschen 11 en 12 uur de runderen in den stal met elkaar spreken... en om 12 uur staan zij even op en richten den kop naar het Oosten. De bijen doen dan in den korf een bijzonder gegons hoo-

Hoe het geschut het vaartgebied bij Boesinge veranderde

En in de middeleeuwen deden ze het nog anders: dan kwamen priesters te paarde door de verschillende deuren de kerke in rijden, elk met zijn groep, en vergaderden in 't midden; en op den orgel zongen de Engelen « Gloria in exelsis » en beneden lagen de herders te spelen op fluiten; dan schoot er een vurige ster achter uit de kerke naar den hoogen altaar en bleef daar hangen boven 't krijske en wees de drie Koningen de plaatse waar Jesus geboren was...

ren... En de boeren legden vroeger in den Kerstnacht voeder buiten en de koeien, welke daarvan aten, konden des zomers veilig in natte weiden grazen. Water in den Kerstnacht gewijd, verjaagt de ratten en muizen, als ge er het huis mee besprenkelt. Als twee jonge lie-den willen trouwen moeten ze in den Kerstnacht noten in de vlammen gooien; spetteren ze bij 't branden, 't is ongeluk, maar vlammen ze rustig, 't is zegen.

En zoo verdiepte Veirle zich in de legenden van den Kerstnacht en in alles wat hij vroeger over de Kerstmisviering gelezen had... en in zijn eigen goede leven, toen hij nog woonde in 't groote huis op de markt te Dixmuiden, en over zijn geflast lag een schoone glans, in zijn oogen de gloed der liefde... Maar zijn magter geworden handen trilden zenuwachtig boven het vuur, zijn eertijds recht lichaam was gekromd als onder een zwaren last... En de waanzinnige staarde weer in den vonken die van den kerstblok als gouden sterren opflitsten en ronddraaiden onder 't kaveberd met het gepijpte doek en de gebloemde tellooren... Veirle verzonk in gepeinzen.

— Vader gaat rap achteruit, zei Nancy zacht. De vlucht uit Dixmuiden heeft hem den knak gegeven.

— En uw moeder ?

— Die is al te bed. Ze is wel niet ziek, maar ze heeft geen moed, geen levenslust meer. 't Zijn lange, triestige dagen...

Raoul vertelde dan van zijn ouders..., maar hij sprak met zijn gedachten bij een ander onderwerp... Hij wilde aan het meisje zijn oude liefde terugvragen... Ze had hem binnengeropen... misschien gevoelde ze berouw over wat ze deed... Maar neen, ze had den vreemdeling gekust, ze verwachtte dien morgen weer... Ze had voor hem gezongen. Of was het voor haar vader ?

O zijn hart brandde, zijn bloed klotste, op zijn lippen lag de smeekbede om haar minne, haar trouw, om dat oude zoete woord van voorheen, toen ze samen door de IJzerbeemden wandelden... Maar hij durfde er niet van spreken... nu toch niet... Hij zou terug keeren.

— Ik moet vertrekken, zei hij eensklaps verschrikt.

— Waar ligt ge ?

— Te Loo...

— Zoo ver... Ik meende dat ge in De Panne waart... Dat is nog een heel eind en moet ge van avond daar zijn ?

— Ja... Maar ik trek overal en veel alhier...

— Kom ons dan eens meer bezoeken. We waren toch altijd vrienden...

Ze bloosde nu ook... dacht aan het verbroken verbond...

Verward, verlegen wendde ze zich tot haar vader...

— Raoul vertrekt, zei ze.

— Raoul, Raoul... Wie is dat ?

— Raoul Magelein.

— Och, ja... Magelein... niet de vreemdeling, die ons meetrok uit Dixmuiden. Ga niet, Magelein... de joel-nacht is nog niet voorbij.

— Maar ik ben soldaat, mijnheer Veirle en moet naar mijn kantonnement te Loo...

— Loo met zijn schoone Sint-Pieterskerke... en zijn duiventoren. Zwemmen de visschen nog in 't Vaatje, den ronden kom op de markt ! En staat het belfortje er nog ? Ha, gij zijt soldaat... Zeg, dat wij naar Dixmuiden terug willen en ze zich haasten om den Duitscher te verjagen...

Raoul groette den armen man... Dan reikte hij Nancy de hand... Zou hij nu nog spreken ? Maar het meisje opende zenuwachtig de deur en liet hem uit, en de jongeling vertrok zonder van zijn liefde te gewagen, als een gewone bezoeker...

Buiten waggelde hij even gelijk een dronken man...

— Nancy, Nancy... mompelde hij. Ze riep me binnen en vraagt me nog te komen. Maar ze kuste dien vreemde... Ze was toch vriendelijk... O, speelt ze dan met mij... Wat will ze ?

En Magelein dubte daar over terwijl hij naar De Panne terug trok, en toen hij later Loowaarts reed, maar toch heerschte er stil geluk in zijn hart : hij zou Nancy immers terug zien. Hij kwam langs zwijgende hoeven, door dorpen vol wagens, caissons, karren, langs burgersthuisen en kostwoonsten, schuren, stallen, en overal, overal zaten of lagen mannen en jongelingen, die heden met dubbelen weemoed aan huis hadden gedacht... De vorige nacht was die van 't oude joelfeest geweest..., de heilige nacht der vaderen, welke 't moerenland bewoonden... Ze kwamen dan in een hut bijeen..., rond den rijk voorzienen disch, bij den vlammenken haard. En daar buiten tierde een stormgeluid door de lucht: daar reed Wodan op Sleipnir, zijn achtvoetigen schimmel, en hij was vergezeld van Frigg, zijn gemalin en achter hem joegen Donar, de dondergod, en Tyr, de krijgsgod en andere geesten. Wat den sloet in den weg kwam, werd vernield...

Wodan werd niet meer aanbeden ;

vrome predikers hadden een nieuwe leer verkondigd... Maar hoor, voer hij nu toch weer niet door de lucht, met Donar en Tyr, verbrijzelend wat hem in den weg kwam... Dat kanongebruil, was het niet de wilde jacht uit den tijd der onbeschaafdheid en wat dan toch onderscheidde het oorlogsgewoel uit 1914 van dat der heidenen, die geloofden, in het

Walhalla uit de schedels der verslagen vijanden den godendrank te drinken?

Joelnacht... kerstmis... Maar 't lied der Engelen, hun « Vrede op aarde » werd veracht, miskend, bespot, door de machthebbers... Neen, geen « Gloria in Excelsis » paste nu niet over het arm gemarteld IJzerland, maar een « Stabat Mater dolorosa ».

HET BLOEDIG IJZERLAND

DOOR

A. HANS

EEN GEZICHT OP DE VOORMALIGE SAKEN TE NIEUWPOORT

MET DOORSNIFFEN VAN FRIGATELEERD IN HET «NEMANDELAND»

Uitgever J. HOSTE, 36, St-Pieterstraat, Brussel